

Башталгыч мектеп

№1, 2017

Начальная школа

Редакциялык кенеш:

Абдырахманов Т. А. – тарых
илимдеринин доктору, профессор.
Конурбаев Т. А. – психология
илимдеринин кандидаты,
профессордун м. а.
Алиев Ш. А. – педагогика
илимдеринин доктору, профессор.
Байсалов Д. У. –
педагогика илимдеринин доктору,
профессор.
Эсенгулова М. М. – педагогика
илимдеринин кандидаты, доцент.
Джапарова Б. Б. – ЖЧК «Кутаалам»
басмасынын генералдык директору,
филология илимдеринин кандидаты,
доцент.
Кубаталиева Б. М. – ЖЧК
«Кутаалам» басмасынын генералдык
директорунун орун басары

Илимий-методикалык журнал
Башталгыч мектеп
Научно-методический журнал
Начальная школа

Редакциялык коллегия:

Башкы редактор:

Казиева Г.К. – п. и. к., доцент.

Редактордун орун басары:

Абдраева Н.Э.

п. и. к., ага окутуучу.

Редколлегиянын мүчөлөрү:

Суходубова Н.П.

п. и. к., доцент.

Раимбекова М.

п. и. к., доцент.

Конурбаева Ж.С.

ардактуу профессор.

Сегизбаева Н.К

ага окутуучу

Абыканова А. А.

«Акылтай» мектеп мугалими

Мазмуну/Содержание

Редакциядан	2
АКТУАЛДУУ ТЕМА / АКТУАЛЬНАЯ ТЕМА	
Байсалов Дж. У. Башталгыч класстын мугалимдерин даярдоодо факультеттин жетишкендиктери	4
БИЗДИН МУРАС / НАША НАСЛЕДИЕ	
Чыманов Ж. А. Эшенаалы Арабаевдин эмгектери про- фессор А.Осмонкуловдун изилдөөлөрүндө.	6
ОКУМУШТУУЛАР ОЙ БӨЛҮШӨТ/ МЫСЛИ УЧЕНЫХ	
Мурзуibraимов Б. Мөмөлүү даракка камкордук керек.	8
ЖАҢЫ КӨЗ КАРАШ / НОВЫЙ ВЗГЛЯД	
Казиева Г. К. Көп тилдүү программанын алкагында сабактарды уюштуруу	10
Сакеева Л.А. Четверенгий герой” Выражение характера изображаемых животных. Живопись.	11
Жапарова З. Б. Мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдарды жалпы билим берүүчү мектептерде окутуудагы педа- гогикалык шарттар	15
ТАРБИЯЛОО, ОКУТУУ ЖАНА ӨСТҮРҮҮ / ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ	
Молдоева С. К. Башталгыч класстарда окутулуучу көркөм чыгармалардын тарбиялык мааниси.	18
Мусаев Э.М. Башталгыч класстарда түшүндүрүп окутуунун ролу. .	20
Абыканова А. А. Окуучулардын таанып билүү иш- мердүүлүктөрүн активдештирүү	23
Конурбаева Ж.С. Кенже мектеп окуучуларына текстүү маселелерди чыгарууну үйрөтүүнүн ыкмалары.	25
БАЛДАРДЫ МЕКТЕПКЕ ДАЯРДОО / ПОДГОТОВКА ДЕТЕЙ К ШКОЛЕ	
Орусбаева Т.А. О программе подготовки детей к школе «Наристе» в Кыргызстане	29
Акунова А.Р. Балдарды мектепке даярдоодо «Кызыктуу кыргыз тили» мультимедиялык кошумча окуу каражатын пайдалануу	33
ЖОМОКТОР ДҮЙНӨСҮНӨ САЯКАТ / ПУТЕШЕСТВИЕ В МИР СКАЗОК	
Муратов А. Бөтөн тилдерден которулган жомоктор	35
ПСИХОЛОГИЯЛЫК ПРАКТИКА / ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА	
Асаналиева Б.У. Кенже мектеп курактагы баланын пси- хологиялык өзгөчөлүктөрү	37
МЕТОДИКАЛЫК БӨЛҮМ / МЕТОДИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ	
Асаналиева М. М. Кыргыз тили, 4-класс. Уңгулаш сөздөр.	39
Жээренчиева А.И. Адабий окуу. Түлкү менен сүлөөсүн	42
Кубанычбек кызы Гүлнура Сандарды номерлөө. 7 саны.	44
Жапайы айбандар	46
Жерде сууда жашоочулар	47

Урматтуу кесиптештер!

Колунуздардагы илимий-методикалык журнал И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин атынан биринчи жолу чыгып жатат. Мындай багыттагы журналдын чыгышы университет менен «Кутаалам» басмасынын ортосундагы кызматташтыктын алкагында мүмкүн болду.

Чынында эле жашоонун темпи мурда болуп көрбөгөндөй ылдамдыкта өсүп баратат, ошондон улам ар кандай жаңы татаалдануулардын саны да өсүүнүн үстүндө. Ушундай кырдаалда базалык билими менен маселе чече ала турган, өзүн курчаган ушул көп кырдуу дүйнөнүн татаалдыгын жазбай көрө билген жана концептуалдуу ой жүгүртүүгө жөндөмдүү педагог адистерди даярдоо алдынкы планга чыгат.

Журнал - бул бүгүнкү заманга ылайыктуу адиске жардам бере ала турган өзгөчө маданий чөйрө. Менин оюмча, ушул илимий-методикалык журнал ар бир мугалимге өз алдынча билимин жогорулатууга, илимий макалалар менен иштегенге, аларды талдап, жекече методикалык кутучасын толтурууну үйрөтүүгө багыт алат. Бул система-луулукту, ырааттуулукту, жеке жоопкерчиликти жана керек болсо маданиятты талап кылган иш.

Келечекте билим берүүдө ушундай кесипкөйлөрдүн чөйрөсү түзүлөт.

Илимий-методикалык журналдын алгачкы санына окутуу, тарбиялоо жана билим берүү проблемаларына тиешелүү маалыматтык, методикалык, аналитикалык материалдар киргизилген. Сунушталган жана кийинки сандарында сунуштала турган макалалар, изилдөөлөр Сиздердин педагогикалык, методикалык кутучаңардын кеңейишине багытталган.

Билим берүүдө бир топ орчундуу суроолорго жооп издөө, тарбиялоо, окутуу, өнүктүрүүнүн актуалдуу проблемаларын талкууга алып чыгуу милдети жаңыдан көз жарган журналга жүктөлүп жатат. Ошондуктан ал билим берүү тармагындагы концептуалдуу идеяларды, ар түрдүү инновациялык долбоорлорду, креативдүү педагогдор менен илимпоздордун жана активдүү окурмандардын тарбиялоого, окутууга, билим берүүгө байланышкан талаш-тартыштарын коомчулукка алып чыга турган өзгөчөлөнгөн аянтчага айланат деп ишенем.

Жаңы журналыңыздар кут болсун!

Терең урматтоо менен,

Ректор, профессор

Т.А. Абдырахманов

Ак жол сага, журнал

Урматтуу окурман, сиздерди билим майрамы менен куттуктоо менен биргеликте, алгачкы жолу Кыргызстанда жарык көрүп жаткан «Башталгыч мектеп» илимий-методикалык журналын сиздердин китепканаңыздарга сунуштайбыз. Бул журналыбызда башталгыч мектептин мугалимдерине, студенттерге, ЖОЖдун мугалимдерине жана ата-энелер үчүн тарбиялоо, окутуу жана өнүктүрүү боюнча актуалдуу макалаларды чагылдырууга, сиздин билим капчыгыңызды аз да болсо керектүү маалыматтар менен толтурууга аракет жасадык.

Учурда ааламдашуу заманында жүрүп жаткан Жогорку Билим Берүү реформасына ылайык И.Арабаев атындагы КМУ өзүнүн программаларын жана окуу планын окуу системасына карата өзгөртүп учурдун талабына ылайык окутуунун сапатын жакшыртуунун үстүндө иштеп келет.

Ошондой саамалыктын бири «Кутаалам» басмаканасынын демөөрчүлүгү менен, жети багыттагы мектепке чейинки билим берүүдөн баштап, негизги мектептеги предметтер боюнча жалпы педагогикалык тармактагы мугалимдер үчүн аба суудай керек болгон илимий-методикалык журналдарды ачуу демилгеси.

Бул журнал мектеп мугалимдерине жардамчы болуп, ар тараптан өнүккөн билимдүү инсанды тарбиялоодо илимий-методикалык журнал катары салым кошот деп эсептейбиз.

Республикабызда бүгүнкү күнгө ылайык жаңы окуу стандарттары, жаңы окуу китептери жаралып, мектептерге киргизилип жатканда окутуунун методикасына да жаңыча карап, жаңылоонун теориялык негиздерин издеп, аларды системалуу түрдө баяндап берүү актуалдуу экендиги шексиз. Андыктан, бул журнал аркылуу окутуунун алдынкы технологиялары, инновациялык тажрыйбалар, илимий жанылыктар тууралуу ар бир мугалим кайдыгер калбай, өз тажрыйбасы менен бөлүшүп активдүүлүгүн көрсөтөт деп ишенебиз.

Журналдын тематикалары окурмандардын кызыгуусун жаратат деп ойлоп, журналдын беттеринде агартуу тармагынын актуалдуу маселелерин байма-бай жарыялап турмакчыбыз. Сиздерге жаңы окуу жылында жакшы маанай каалап, сиздерден сунуштарды, суроолорду жана сабактын оригиналдуу иштелмелерин күтөбүз.

В добрый путь, журнал!

Уважаемый читатель, позвольте вас поздравить с днем знаний и представить вашему вниманию первый в Кыргызстане научно-методический журнал «Начальная школа», который пополнит вашу библиотеку. В нашем журнале мы постарались отразить актуальные статьи, включающие в себя воспитание, обучение и образование, для учителей начальной школы, студентов, преподавателей вузов, а также для родителей в целях пополнения научной копилки знаний.

В настоящее время в эпоху глобализации, в соответствии с реформой высшего образования КГУ им. И. Арабаева работает над улучшением качества обучения в соответствии с действующими требованиями вносит изменения в учебные программы и учебные планы.

Это нововведение при поддержке издательства, «Кутаалам», начинается с семи направлений с дошкольного образования, учителей начальной школы, также по основным предметам по педагогической области возникла большая потребность в инициативе научно-методических журналов.

Мы считаем, что этот научно-методический журнал выступает в роли помощника для школьных учителей в обучении и воспитании всесторонне развитой личности.

В настоящее время по стране, создаются новые стандарты учебных программ, новые учебники и методики преподавания в школах, а также обновляются теоретические основы, которые должны иметь отношение представить их на систематической основе. Таким образом, наш журнал передовых технологий, инновационные методы в обучении, научных новостей, заботиться о каждом учителе ожидать активности на своем личном опыте.

Тематика журнала заключается в интересе читателей, на страницах журнала мы постараемся публиковать актуальные глобальные задачи сегодняшнего дня.

Желаем вам в новом учебном году хорошего настроения, творческих успехов, а также ждем от вас рекомендаций, вопросов и оригинальных разработок уроков!

nach.shkola@mail.ru

**Байсалов
Джоомарт
Усубакунович**

педагогика илимдеринин
доктору, профессор,
И. Арабаев атындагы
КМУнун педагогика
факультетинин деканы

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН
МУГАЛИМДЕРИН ДАЯРДОДО
ФАКУЛЬТЕТТИН
ЖЕТИШКЕНДИКТЕРИ**

Педагогика факультети билим берүү жаатындагы мамлекеттик саясатка баш ийген, факультеттин ишинин атайын максаттарын, принциптерин жана механизмдерин алдына койгон жогорку билим берүү системасындагы биринчи структуралык бөлүм болуп эсептелет.

Окуу жылынын ичинде аткаруу үчүн белгиленген максаттар жана милдеттер факультеттин билим берүүнүн талапка жооп берерлик сапатын камсыз кылууга, мамлекеттик билим берүү стандарттарынын талаптарына жана критерийлерине ылайык келген кесиптик билим берүү программаларды, окуу-методикалык жана илим - изилдөөчүлүк иш аракеттерди, студенттердин, магистранттардын окуудан тышкаркы ишин уюштурууну, кадрларды даярдоо жана кайра даярдоону, квалификацияны жогорулатууну ишке ашырууга багытталган.

Алдыга коюлган максатка ылайык институттун профессордук-окутуучулук курамы төмөнкү милдеттерди ишке ашырууга өз күч-аракетин жумшоодо:

Студенттерге терең теориялык билим берүүгө, практикалык билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ кылууга;

Студенттердин таанып –билүүчүлүк активдүүлүгүн өнүктүрүүгө;

Билим берүүнүн эффективдүү технологияларын пайдаланууга;

Студенттерди өз алдынча иштөөгө үйрөтүү үчүн аларды окуу-изилдөөчүлүк жана илим-изилдөөчүлүк иштин ар түрдүү формаларына тартууга;

Курстук иштерге квалификациялык жааттан талапка жооп берерлик жетекчиликти камсыз кылууга;

Окуу процессин окуу-методикалык адабияттар менен камсыз кылууга;

Кадрларды даярдоо сапатын жогорулатуу максатында эң жаңы педагогикалык технологияларды ишке киргизүүгө ар тараптан көмөктөшүүнү камсыздоого;

Группалардын кураторлорунун тарбия иштерин активдештирүүгө;

Окутуу, окутуунун натыйжаларын пландаштыруу жана анализдөө процесстерине өзгөчө жоопкерчиликти мамилени иштеп чыгууга;

Окутуучулардын педагогикалык чеберчиликтерин өркүндөтүүгө.

Педагогика факультети И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик университетинин - 70 жылдан ашуун убакыттан бери башталгыч класстын мугалимдерин жана мектепке чейинки билим берүү мекемелеринин тарбиячыларын, 25 жылдан ашуун убакыттан бери атайын мектептер жана мекемелер үчүн адистерди (логопеддерди, сурдопедагогдорду жана олигофренопедагогдорду) даярдап келе жаткан жападан жалгыз бөлүм болуп эсептелет.

Учурда факультетте «Башталгыч билим берүү» профили боюнча 857 студент билим алып, алардын ичинен 246 бүтүрүүчү быйылкы окуу жылына жаш адис болуп мектепке аттанат.

Билим берүү жана илим министрлигинин гранттык (бюджеттик) орундарында билим алган бүтүрүүчүлөр алдын ала бөлүштүрүлүп, жумуш орду менен камсыз болот.

Жөндөмдүү студенттер өздөрүнүн таланттарын студенттик иш чараларда: ШТБда, фестивалдарда, илимий - изилдөө иштеринде, спорттук мелдештерде көрсөтө алышат, моделдик мекемелерден инновациялык технологияларды алып келүү, Түркия мамлекетинде аниматор болуп практикадан өтүү мүмкүнчүлүктөрүнө ээ.

Былтыркы окуу жылында «Башталгыч билим берүү» профили боюнча 3-курстун студенти Кырбашева Айзада «Студенттердин мобилдүүлүгү» деген Тухакей программасынын алкагында Караганды мамлекеттик университетинде эки айлык стажировкадан өттү. Үстүбүздөгү окуу жылында 4-курстун студенти Тойбек кызы Жазым Президенттик стипендияга татыктуу болду.

Ошондой эле факультетте илимий кадрларды даярдоого, магистранттарга, аспиранттарга, докторанттарга жетекчилик кылууга зор көңүл бурулат.

Педагогика факультетинде 13.00.02 окутуу

жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы билим бөлүмүнүн областтары жана деңгээлдери боюнча: математика, физика, информатика боюнча илимдин докторлору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн-13.00.02-окутуу жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы (билим берүүнүн областтары жана деңгээли боюнча: математика, физика, информатика) адистиги боюнча илимдин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертациялык кеңеш иш алып барат.

Факультетте билим берүү процессинен тышкары мектепке чейинки педагогика, балдар психологиясы, башталгыч билим берүү, атайын психология, клиникалык психология окутуунун формаларын, методдорун координациялоо областтары боюнча тереңдетип изилдөөнү камсыз кылуу багытында иш жүргүзүлөт. Буга байланыштуу факультеттин окумуштуулары өздөрүнүн квалификацияларын өркүндөтүү максатында ар түрдүү эл аралык семинарларга, тренингдерге активдүү катышышып, окутуунун интерактивдүү формалары боюнча тренингдерди өткөрүү укугу берилген сертификаттарга ээ.

Бир нече жылдан бери педагогика факультети жакынкы жана алыскы чет мамлекеттердин жогорку окуу жайлары менен кызматташат, алар: Абай атындагы Казак улуттук педагогикалык университети, Түштүк Казакстан мамлекеттик педагогикалык институту, М.Х.Дулати атындагы Тараз педагогикалык университети, Кытай Эл Республикасынын Гуань шаарындагы Нишан пе-

дагогикалык университети ж.б.. Ошондой эле эл аралык уюмдар: «Step by step», Usaid, Unicef, Giz жана Ednet эл аралык ассоциясы, «Балдарды коргогула» фонду (Великобритания), Ачык коом институту (Венгрия), «Ден соолук институту» менен кызматташат.

Факультет заманбап материалдык - техникалык базага ээ: мультимедиялык борбор, китепкана, окуу залы, заманбап методикалык кабинеттер бар.

Факультеттин сыймыгы болуп «Кадам артынан кадам» тренинг борбору, «Сапатуу билим» окуу методикалык борбору, И.Арабаевдин педагогикалык мурастарын изилдөө жана жайылтуу боюнча лаборатория, профессор Ж.Сыдыгалиевдин автордук-методикалык өнөрканасы, балдар реабилитациялык борбору, тренинг класс ж.б. эсептелинет.

Факультеттин профессордук-окутуучулук курамын 62 кызматкер түзөт, анын ичинде 5 илимдин доктору, 26 илимдин кандидаты, 16 магистр бар, жалпысынан алганда сапаттык көрсөткүч 50% ды түзөт, ал эми магистрлерди эсептегенде 77%. Булардын айрымдары эл агартуунун мыкты кызматкерлери. Педагогика факультетинде Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалимдери, мектептеги окуу китептеринин авторлору п.и.д., профессор Омуралиев Боогачы, п.и.к., профессор Нуржамал Ибраева, п.и.к., профессор Сартбаев Каратай эмгектенген, учурда да башталгыч мектептеги кыргыз тил жана орус тил китептеринин авторлору Дамира Омурбаева, Бурул Чокошева, Айнура Акуновалар эмгектенишет.

**Чыманов
Жеңишбек
Арыпович**

Ж.Баласагын атындагы
КУУнун профессору,
педагогика илимдеринин
доктору

**ЭШЕНААЛЫ АРАБАЕВДИН
ЭМГЕКТЕРИ ПРОФЕССОР
А. ОСМОНКУЛОВДУН
ИЗИЛДӨӨЛӨРҮНДӨ**

Эшенаалы Арабаев менен Аскар Осмонкуловдун ысымдары мезгилдик жана мейкиндик жактан дээрлик байланышпаса да, ишмердүүлүктөрү, илимий-маданий жана агартуучулук иш-аракеттери жагынан байланышып, атүгүл бир бүтүндүккө биригип кетет. Эшенаалы Арабаев – алгачкы агартуучу, кыргыз жазма педагогикасына негиз салган, кыргыз алиппесинин атасы, кыргыз адабиятынын үлгүлөрүн алгачкы жыйноочусу, кыргыз тилин окутуунун методикасы илимине биринчи чыйыр салган, кыргыз коомчулугуна белгилүү болгон улуу инсан, кыргыз атуулу. Аскар Осмонкулов – илимий- педагогикалык ишмердүүлүгүнүн жарым кылымга жакындаган бөлүгүн кыргыз тилин окутуунун тарыхын, анын ичинде Э.Арабаевдин педагогикалык, маданий мурастарын иликтөөгө арнаган, Кыргызстанда кыргыз тилин окутуунун методикасы илими боюнча биринчи докторлук диссертациясын коргогон окумуштуу, «Кыргыз тили» окуу китептерине ондогон жылдар бою автор, насаатчы-педагог, улуу инсан, кыргыз атуулу.

Бул жалпылыктын, бул биримдиктин ар бирине өз-өзүнчө токтолуп, аларды кашкайта көрсөтүп, тастыктап берүүгө толук мүмкүнчүлүктөр болсо да көлөмдүн чектелүүлүгүнө (баяндама болгондугуна) байланыштуу алардын бирине гана, т.а. профессор А.Осмонкуловдун өз изилдөөлөрүндө Э.Арабаевдин маданий мурастарын канчалык деңгээлде ачып, канчалык деңгээлде жайылта алганына гана токтолууга туура келет.

Эшенаалы Арабаевди коомчулук «кыргыз

алиппесинин атасы» деп тааныйт, ардактайт. Алгачкы агартуучунун мындай атакка, мындай сыйурматка ээ болушуна, албетте, анын ишмердүүлүгү менен анын калтырган бай маданий мурастары, бир жактан негиз болсо, экинчи жактан ал мурастардын изилденип, бааланып, жарыяланышы да чечүүчү мааниге ээ болгондугу талашсыз. Э.Арабаевдин эмгектери тууралуу, айрыкча алиппе окуу китеби жөнүндө көп айтылып, көп жазылды, педагогикалык мурастары боюнча кандидаттык диссертациялык иш корголду. Ысымы белгилүү жогорку окуу жайына берилди, атайын сыйлык уюштурулду, арабаевдик окуулар болуп, конференциялар уюштурулду, бул багыттагы алгылыктуу жана керектүү иш-чаралар бүгүнкү күндө да жүргүзүлүүдө.

Эң соңку мезгилге чейин мындай иштерге дайыма жана активдүү катышып келген профессор Аскар Осмонкуловдун Э.Арабаев тууралуу изилдөөлөрү менен эмгектери өзгөчө орунда турат. А.Осмонкуловду коомчулук «өткөндөн келечекти издеген окумуштуу» деп билет. Анын кыргыз тилинин келечегин өткөндөн издеген булактарынын, болгондо да, соолбос булактарынын бири - Э.Арабаевдин эмгектерин тарыхый өңүттөн алып, өткөндүн мурасы катары гана иликтөөгө албайт, бул маселеге анча маани бербейт. А.Осмонкулов үчүн Э.Арабаевдин эмгектерин – баарыдан мурда, кыргыз эли үчүн келечекке умтулуунун келечекти пландап, иш жүргүзүүнүн өзүнчө бир көрсөткүчү, чырагы. Фактыларга кайрылалы.

А.Осмонкулов Э.Арабаевдин окуу китептеринин сабатсыздыкты жоюудагы, кыргыз тилин окутуудагы орду менен маанисин, окуу китептерин иштеп чыгуунун тарыхындагы, кийинкилерге тийгизген таасирин жана ролун терең изилдөөгө алган. Бирок изилдөөчү аталган маселелерди чечүү менен чектелип калбастан, алгачкы алиппелердин мазмунуна да маани берип, андагы берилген маалыматтардын, тексттердин коомдук-экономикалык, саясий, социалдык, атүгүл чарбалык барк-баасына, кызматына да токтолгон. А.Осмонкуловдун бекем ишениминде «Э.Арабаев окуу китептеринде атайын тексттерди берүү менен төмөнкүдөй актуалдуу маселелерди көтөрүп, аларга өзгөчө көңүл бурууну талап кылган:

1. Биздин жерибиз мал чарбасына ылайыктуу болгондуктан, кара мал менен майда жандыктарды көбөйтүүнүн жолдору;
2. Дан эгиндерин, жашылча өсүмдүктөрүн, жемиш бактарын көбөйтүү;

3. Кыргыз жери тоолуу болгондуктан, жапайы жаныбарлардын түрлөрү жана алардын жашоо шарттары;
4. Кыргызстанда токойлордун жана жемиш бактарынын аянтын көбөйтүү;
5. Кен байлыктарынан: таш көмүр, алтын, коргошун, чым көң, күкүрт, сымап, туз чыккан жер байлыктары

Өзгөчө, дарылык касиети бар «Арашан» суулары, курорттук жайлары жөнүндөгү маалыматтар, ошондой эле иш кагаздарынын үлгүлөрү менен тааныштырып...» келгендигин баса белгилейт. Э.Арабаевдин алиппе окуу китептери, талдоого алганда А.Осмонкуловдун жогорку пикиринин айныксыз чындык экенине ынанысың да, таң каласың. Таң калганыбыз, биринчиден, мындан дээрлик жүз жыл мурда алиппе окуу китеби аркылуу, андагы тексттер аркылуу кыргыз элинин сабатсыздыгын жоюуга гана кам көрбөстөн, анын келечегине да ой жүгүртүп, түйшөлгөнү болсо, экинчиден, илим-техника өнүгүү, эгемендүүлүккө ээ болгон кыргыз элинин бүгүнкү алиппе китептери түгүл, кыргыз тили окуу китептеринде да тилдин теориясынын алкагында калып, элдин, тилдин келечеги тууралуу дээрлик эч нерсе айталбай келе жаткандыгына байланыштуу болууда.

Э.Арабаевдин алиппе окуу китептеринин баалуулугу, кымбаттыгы тек гана алар алгачкы китептерден болгондугу менен эмес, азыркы мезгилде, бүгүнкү күндө кыргыз тилин окутууга, окутуунун мазмунун аныктоого кадимкидей кызмат кылгандыгы менен шартталат, аныкталат же ошондой болууга тийиш деп эсептейбиз.

Ал эми А.Осмонкуловдун изилдөөлөрү менен тыянактары өткөндү, мурасты тарых катары карабастан, Э.Арабаевдин мурастарын бүгүнкү күнгө, келечекке кызмат кылуучу баалуу дөөлөт катары аныктагандыгы менен айырмаланып, илимий-практикалык мааниге ээ болот деп ойлойбуз.

А.Осмонкулов Э.Арабаевдин өмүрү, ишмердүүлүгү жана эмгектери тууралуу атайын изилдөө иштерин жүргүзүп, өзүнчө китептерди чыгарган. Алардын көлөмдүүлөрү катары жекече иштеп, 1999-жылы «Э.Арабаев – көрүнүктүү агартуучу» деген 104 беттен турган китебин жана Э.Маанаев менен биримдикте иштеп, 250 бет көлөмүндө 2002-жылы чыгарган «Э.Арабаев – кыргыз элинин алгачкы окумуштуусу жана илимий-коомдук ишмер» деген эмгекти көрсөтүүгө болот. Окумуштуунун илимий – изилдөөчүлүк ишмердүүлүгүнө үңүлө карасаң, анда Э.Арабаевдин мурастары

ал иштердин ажырагыс бир бөлүгү компоненти экендигин көрүүгө болот. Анда Э.Арабаевдин мурастарына болгон кызыгуусу өткөн кылымдын 70-жылдыгынын башталышынан тартып өткөн кылымдын 70-жылдыгынын башталышынан тартып болгондугу байкалат. Тактап айтканда, илимпоздун «Кыргызстанда эл агартуу иштери жана эне тилин окутуунун тарыхынан» деген монографиялык эмгеги 1974-жылы жарык көрүп, Э.Арабаев тууралуу маалыматтар, тыянактар берилген. Мындан сырткары алгачкы агартуучуга арналган ондон ашык көлөмдүү макалаларды жазып, конференцияларда докладдарды жасагандыгын да белгилей кетели. Ошондой эле Кыргызстандагы билим берүүнүн, кыргыз тилинин тарыхын окутуу боюнча жарык көргөн эмгектеринин дээрлик баардыгында Эшенаалы Арабаев жөнүндөгү маалыматтарды жолуктурууга болот.

Алгачкы агартуучуга болгон А.Осмонкуловдун мынчалык кызыгуусун, ал боюнча кайра-кайра эмгек, макалаларды жарыялашынын эң негизги себептеринин бири – маданий мурастардын кыргыз тилин бүгүнкү күндө окутууга гана эмес эртеңки, келечектеги окутуу-үйрөтүү, иштерине үлгү, негиз боло алгандыгын көрө билгендигинен деп түшүнөбүз. Анткени, коомчулукка кеңири белгилүү болгондой, кыргыз тилин эне тил катары окутууну жаңылоо процесси бүгүнкү күндө курч коюлууда. Жаңылоонун өзөгүн кыргыз тилин окутуунун максаты менен мазмунун өзгөртүү, толуктоо маселеси түзүүдө, мына ушул проблемаларды чечүүдө сырткы булактарга караганда, ички булакка, ички тажрыйбага таянуу, аларды пайдалануу алда канча алгылыктуу жана азыркы талаптарга шайкеш келе тургандыгы белгилүү болууда. Ички булакка, ички тажрыйбага таянуу менен жаңылоодо Э.Арабаев, К.Тыныстанов, С.Наматов, А.Шабданов сыяктуу алгачкы атуул-агартуучулардын мурастарына кайрылуунун маанисин илимий коомчулук бир ооздон белгилөөдө.

Ушул өңүттөн караганда, мындан жүз жыл мурда (сөз 1911-жылы жарык көргөн «Алиппе йаки төтө окуу» жөнүндө) тажрыйбасы жок, мурда мындай окуу китептери болбогон, алгачкы алиппени жазууда окутуунун азыркы талаптарына төп келген эмгекти жарата алган Э.Арабаевдин таланты менен даанышмандыгына, бир жагынан, таң калып, таң берсек, экинчи жагынан алгачкы алиппелердин мазмунун, наркын, баркын баалап, алардын 21-кылымга кызмат кыла ала тургандыгын мындан 40 жыл мурун көрө билген А.Осмон-

куловдун көрөгөчтүгүнө таң каласың. Бул фактыдагы эки улуу инсандын ишмердүүлүктөрү, эмгек мурастары биримдикте, бир бүтүндүккө ээ экендигин көрсөтүп турат.

Аскар Осмонкулов Э.Арабаевдин адабий мурастарын топтоо, изилдөө, жайылтуу боюнча эбегейсиз эмгек кылып, ондогон эмгектерди жаратса да, изилдөөлөрү али жетишсиз деп эсептейт. Бул боюнча өзүнүн пикирине көңүл буралы: «Эгерде кимдир бирөөлөр Ташкентке же Алматыга барып, Э.Арабаевге тиешелүү бир катар документтер менен таанышкан болсо, бул жагынан дагы толукталат деген үмүттөбүз, изилдөө иштери бүгүн болбосо, эртең жүргүзүлөт деп үмүттү үзбөй туралы». Мындан улам, эмне үчүн алгачкы агартуучулардын ичинен, салыштырмалуу, эң көп изилдеген инсан катары эсептелип, өзү да бул ишке ондогон жылдарын арнаган А.Осмонкулов дагы да изилденишин, дагы да толукталышын каалайт, андан үмүт үзбөйт? деген суроо туулат. Биздин оюбузча, анын жүйө-себептери төмөнкүлөр деп түшүндүрүлөт:

Эшенаалы Арабаев – кыргыз тили, кыргыз адабияты, кыргыз маданияты, кыргыз жазуусу сыяктуу соңку улуттук улуу дөөлөттөрдү жыйнап, жарыялоого эбегейсиз эмгек кылган инсан.

Эшенаалы Арабаев – Кыргыз жазма адабиятынын калыптанышына, кыргыз элдик оозеки чыгармаларынын топтолуп, окуу китептерине киришине алгачкы алгылыктуу аракет жасаган агартуучу.

Эшенаалы Арабаев – соңку кыргыз жазма тилин, кыргыз терминологиясын түптөп, жөнгө салууга салым кошкон окумуштуу.

Эшенаалы Арабаев – кыргыз тилин өзүнчө предмет катары окутуунун башатында туруп, тилди окутууну өзүн-өзү, өз өлкөсүн, маданиятын, тарыхын, салттарын ж.б. окутуп-үйрөтүүнүн негизги формасы катары караган прогрессивдүү агартуучу.

Эшенаалы Арабаев – Кыргыз этнопедагогика илимине негиз салып, анын жоболорун кыргыз тилин окутууда ыктуу пайдалана билген чыгаан методист ж.б.

Э. Арабаевге байланыштуу мындан кийинки иликтөө иштери мына ушул багыттарда жүргүзүлүшү зарыл деп эсептейбиз.

Мурзуibraимов Бектемир

КРнын билим
берүүсүнө эмгек
сиңирген кызматкери

МӨМӨЛҮҮ ДАРАККА КАМКОРДУК КЕРЕК...

Келечекти ойлогон ар кандай коомдо жаш муундарга таалим тарбия жана билим берүү маселеси биринчи планга коюлат. Тагыраак айтканда, мектеп жана ага жан киргизген, аны б.а. мектепти таалим тарбиянын, жалпы эле маданияттын уясына айландырган мугалимдер жөнүндө сөз болмокчу...

Мугалимдиктин мааниси жөнүндө байыркы замандардан бери эле өзгөчө баса белгилеп айтып, жазып келишет. «...балдарды тарбиялоого кам көрүү мамлекеттик өтө бийик кызматтардын баарынан бир топ жогору кызмат болуп саналат», – деп грек философу Платон айтса, дидактиканын негиздөөчүсү Я. Каменский «Мугалимди атаң катары сүй...» дептир, ал эми А.Навоини «Чындык жолунда сага бир гана тамганы үйрөткөндүн эмгегин казынадагы бардык кенч-байлык менен төлөп берүү мүмкүн эмес», – дегени мугалимдин эмгегин, баа-баркын, маани-маңызын ташка тамга баскандай тастыктап турат.

Кийинки мезгилде мугалимдин аброю жана социалдык деңгээли төмөндөп калганы эч кимге деле жашыруун эмес. Азыр мугалим жаштарга андай-мындай жүргүлө деп мурдагыдай үлгү көрсөтө албай калды окшойт. Айлыгы турмуш-тиричилигине жетпей, дайыма түйшүктөн арылбаган мугалимдин жашоо образын көрүп турган жаш муун мурдагыдай агай-эжекесин идеал катары тута албагандыгы тушунүктүү. Окутуучу окуучусуна өзү таасирдүү болбосо, берген таалим-тарбиясы да жеткиликтүү болбойт эмеспи.

«Адамдагы балалык абийир дандагы түйүлдүк сыңары, түйүлдүгү жок дан өспөйт» деп Ч.Айтматов айткандай, мектеп ишинде башталгыч класстар өзгөчө орунда турат. Ошондуктан мугалимдин мугалими деп башталгыч класс му-

галимдерин айткым келет. «Адегенде жакшы жүрүм-турумга үйрөн, анан акылмандыкты өздөштүр, биринчисине ээ болбой туруп, экинчисине жетүү кыйын» деп Я.Каменский белгилегендей, адамдык сапаттардын фундаменти негизинен ушул башталгыч класстардан башталат.

Мугалимдердин жана мектептердин, мугалимдерди даярдоочу окуу жайлардын көйгөйлөрү эң эле көп. Ал көйгөйлөрдүн эң негизгиси мугалим иштеген, окуучулар окуган мектептердин, типтүү, стандартка туура келе турган, материалдык-техникалык каражаттар менен эң жакшы жабдылган мектеп имаратынын болушу.

Орчундуу маселелердин дагы бири – мугалимдер дайыма билимин өркүндөтүп, сабак берүүнүн эң эффективдүү жолдорун билүүгө жана жаңы ыкмаларын колдонууга тийиш. Бул азыркы доордун ай сайын эмес күн сайын, керек болсо саат сайын маалыматтардын көбөйүп жатканына байланыштуу экендиги түшүнүктүү. Ошондуктан, мамлекет мектеп мугалимдеринин билимин өркүндөтүүгө байланыштуу бюджеттик каражатты өзүнчө графа (статье) менен бөлүп бергени абдан жакшы болмок.

Мектеп окуучуларын жана мугалимдерин сапаттуу окуу китептер жана колдонмолор менен жетиштүү санда камсыз кылуу дагы өтө маанилүү маселе болуп саналат.

Бир убакта Кыргызстандын дээрлик көпчүлүк жогорку окуу жайлары мугалимдерди даярдачу эле. Азыр болсо рынок шартына шылтоолоп контракттык төлөмү көп болгон адистиктерди даярдоо биринчи планга коюлуп, окуу жайлар мектеп мугалимдерин даярдоого көңүл кош мамиле кылып жатышат. Убагында октябрат, пионерлер менен иштөөнү үйрөтүүчү практика, жогорку курстарда эки-үч айлап окуучуларга түздөн-түз сабак берип, анын жыйынтыгы кадимки экзаменден кем эмес бааланчу практикалар азыр сапатсыз же үстүртөн өтүп калды. Ошондуктан бул маселеге да өзгөчө көңүл буруу зарыл деп эсептеймин.

Мугалимдик кесип боюнча билим алгандардын мектептерге барып иштөөсүнүн укуктук механизмдерин иштеп чыгуу өлкөнүн билим берүү системасындагы тез чечилүүчү талап кылган эң орчундуу маселелердин бири экендигин белгилегим келет. Себеби, азыр ЖОЖдордун бюджеттик бөлүмүн бүткөндөрдүн көпчүлүгү мектептерге барбай жатышат. Айрыкча орус тилдүү мектептерде мугалим жетишпейт. Барбагандыгы үчүн аларга эч бир чара колдоно албайбыз. Ошондуктан

бюджеттик бөлүмдөрдө окугандар, мамлекеттик бөлүштүрүүдө чектелген жерлерге барбаса мамлекет тарабынан каржыланган беш жылдык каражатты төлөш керектиги жөнүндө жобону мыйзамдаштыруу керек деп ойлойм.

Мектеп мугалиминин, аларды даярдагандардын коомдогу орду, абалы, кадыр-баркына байланыштуу, мектеп жана мугалим менен ата-энелердин ортосундагы иштиктүү мамилени жөнгө сала турган атайын мыйзамдын кабыл алынышы учурдун зарылдыгы...

Мугалим баарынан мурун бардык окуучуларга, алардын ата-энелерине үлгү боло турган личность-инсан. Мугалимдин жүрүм-туруму, кийиниши, адамдарга жасаган мамилеси, билимдүүлүгү, маданияттуулугу, тазалыгы, тактыгы, кыскасы, мугалим баардык жагынан үлгү болушу керек. Бул нерселер өзүнөн-өзү келбейт, өтө көп эмгекти талап кылат, анын эмгеги алган айлыгына жана эмгегинин татыктуу бааланышына түздөн-түз көз каранды. Мугалим мамлекет тарабынан финансылык-материалдык жактан толук жетиштүү камсыз болуп, эч кимге көз каранды болбоосу керек. Ал үчүн мамлекет мугалимдердин айлык маянасын (акысын) мамлекеттик кызматкерлердин деңгээлине чейин жеткирүүсү абзел, ал үчүн ички дүң продукциясынан (ВВП) бөлүнгөн каражатты он пайызга чейин жеткирүү керек.

Мектепке жана мугалимдерге болгон узак жылдардан берки кайдыгер кечиримсиз мамиленин натыйжасында коомубуздун сыркоолоп-ооруп калгандыгын жашыра албайбыз. Коомубузду тезирээк жана биротоло оору-сыркоодон айыктыралы, коомубузду тазалайлы, бизден кийинки муундардын келечеги бактылуу болсун десек, келечектин алтын бешиги болгон мектепке, мектеп мугалимдерине, аларды даярдап жаткан окуу жайларга өзгөчө камкордукту мамлекет мындан дагы арттырат деген ишеничтемин.

«Мугалим мөмөлүү дарак» дегендей мөмөлүү дарак көгөрүп, шактап-бутактанып, гүлдөп, мөмө байлап, сапаттуу мөмөнү бере берерине шегим жок.

Казиева Гүлзат Качканаконна

Педагогика илимдеринин кандидаты, доцент. И.Арабаев атындагы КМУнун «Табигый-математикалык билимдер жана аларды башталгыч мектептерде окутуунун технологиясы» кафедрасынын башчысы.

КӨП ТИЛДҮҮ ПРОГРАММА- НЫН АЛКАГЫНДА САБАКТАРДЫ УЮШТУРУУ

Азыркы ааламдашуу заманында дүйнөнү таануу, маданиятты, тарыхты жана көп тилдүүлүк концепциясынын алкагында коомдогу көз караш, ар кайсы өлкөлөрдүн тажрыйбасы менен таанышуунун куралы тил болуп саналат. Көп тилдүү жана эки тилдүү билим берүүнүн программасын ишке ашыруунун актуалдуулугу, атаандаштыкка туруктуу жана мамлекеттик тилди, расмий тилди ж.б. бир нече тилди алардын ичиндеги эл аралык англис тилин өздөштүргөн адистерди даярдоо талабынан келип чыгат.

Учурда окутуу системасына кредиттик технологияны киргизүүнүн бир өзгөчөлүгү, ЖОЖдорго окутуучулардын жана студенттердин мобилдүүлүгүн камсыз кылуу. Тажрыйба көрсөтүп жаткандай, студенттердин жана магистранттардын чет мамлекеттердеги жогорку окуу жайларда окуусун улантуусун камсыз кылууга студенттердин академиялык мобилдүүлүккө мажбурлап чет тилинде сабактарды алдын ала билүүсүн талап кылат.

Андыктан, биздин билим берүү системасынын көп тилдүү билим берүү программасына өтүүсү замандын талабы.

Учурда И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинде көп тилдүү билим берүү программасын ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн көптөгөн иш-аракеттер аткарылып жатат. UNISEFтин көп тилдүүлүк долбоорунун негизинде И.Арабаев атындагы КМУнун окутуучулар курамы көп тилдүү билим берүүнүн киргизүү тажрыйбасын үйрөнүү үчүн семинарларга активдүү катышып, тил үйрөнүүгө маанилүү болгон ар кырдуу технологиялар менен таанышып келишет. Ошондой эле, бул программанын алкагында 2015-жылдын сентябрь

айында Эстониядагы Тарту институтун Narva колледжинин өкүлү үч күндүк семинар өткөрүп Эстониядагы көп тилдүү билим берүү боюнча өздөрүнүн иш тажрыйбасы менен бөлүшүштү.

Демек, көп тилдүүлүк программасын аткаруу үчүн мугалимдердин айрым стереотиптерин өзгөрүшүн талап кыларын практика көрсөттү. Анткени натыйжалуу билим берүү технологиялары менен көп тилдүү билим берүү программаларын жүзөгө ашыруу боюнча, салттуу ыкма тил грамматикасы басым коюлган болсо, тил үйрөтүү боюнча көп тилдүү билим берүүнүн ишке ашыруунун алкагында негизги орунда оозеки ыкма болуп эсептелет. Ошондуктан, биздин негизги максат - балдарды сүйлөгөнгө үйрөтүү, экинчи тилде окуу жана жазуу, алардын оюн оозеки жана жазуу жүзүндө билдирүү болуп саналат. Ошондой эле, көп тилдүү билим берүү программасын киргизүүнүн негизинде университетте лабораториялык борбор ачылып активдүү иштеп жатат. Лабораториялык борбордо студенттерге программанын алкагында ачык сабактар уюштурулуп, педагогдор тажрыйба алмашып турушат.

Ал эми, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин студенттеринин көпчүлүк бөлүгү элет жергесинен келгендиктен, алар орус тилин жеткиликтүү деңгээлде өздөштүрүшкөн эмес. Алар 11 жыл бою орус тилди окуганына карабастан, сүйлөп өз ойлорун жеткиликтүү түрдө айта алышпайт. Анткени, биз жогоруда белгилегендей мектеп программасында орус тилди окутуу методикасы сүйлөп кетүүгө багытталбастан, грамматиканы окутуу менен чектелген.

Факультеттеги орус тайпаларында студенттердин 20% гана орус тилдүү, ал эми калганы кыргыз тилдүүлөр болгондуктан, сабакты өздөштүрүүдө көп кыйынчылыкка учурашат, алардын экинчи тилди өздөштүрүүгө каалоосу бар бирок мүмкүнчүлүгү жетпейт. Ошондуктан, мугалимдерге көп тилдүү билим берүү программаларын ишке ашыруу, окутуу методдору боюнча окутуу усулдарын иштеп чыгуу, окутуунун стилин өзгөртүү талабы коюлат.

Көп тилдүү билим берүүнүн натыйжаларын ишке ашырууга даярдоодо жумушчу топко ЖОЖдор менен бирге пилоттук мектептер дагы тандалып алынган. Учурда Кыргыз Республикасы боюнча 66 мектеп долбоорго киргизилген.

Көп тилдүү мектептердин бүтүрүүчүлөрү кесипти тандоодо, иш менен камсыз болууда артыкчылыкка ээ. Андыктан, көп тилдүү билим

берүүнү башталгыч класстан ишке ашыруу замандын талабы. Ошондуктан, көп тилдүү билим берүү ата-энелердин, мугалимдердин, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан колдоого зарыл.

Биз, төмөндө, дал ушул көйгөйгө багытталган, көп тилдүүлүк программасынын алкагында сунушталган мектептин алдынкы мугалимдеринин сабактарынын иштелмелерин сиздерге сунуштайбыз.

**Сакеева Лилия
Асеиновна**

отличник образования КР
директор ШГ №2
г. Каракол

«ЧЕТВЕРОНОГИЙ ГЕРОЙ». ВЫРАЖЕНИЕ ХАРАКТЕРА ИЗОБРАЖАЕМЫХ ЖИВОТНЫХ. ЖИВОПИСЬ

- 1. Когнитивные цели:** Учащиеся смогут рисовать по памяти и представлению животных, научатся передавать характер зверя через форму тела, движения. Смогут находить и исправлять недостатки в своих работах и работах своих одноклассников. Узнают этапы выполнения работы рисования животных по воображению.
- 2. Социокультурные цели:** Учащиеся научатся работать в малых группах при рисовании животных по воображению, научатся выражать свое мнение, адекватно воспринимать критику.
- 3. Лингвистические цели:** Учащиеся смогут на целевом языке объяснить понятие «живопись, анималист», будут использовать следующие термины: жаныбарлар, үй жаныбарлар, жапайы жаныбарлар, искусство, боёк, кылкалем, палитра, гуашь, түстөр, тартуу, аралаштыруу с использованием следующих языковых конструкций:

-Силер бүгүн кайсы тема менен тааныштыңар?

-Мен бүгүн ... тааныштым.

- ... - үй жаныбарлар, себеби алар ...

- ... жапайы жаныбарлар, себеби алар...

-Сага сабак эмнеси менен жакты?

-Мага ... сабак жакты.

Ресурсы урока: гуашь (2-3 цвета или один цвет), игрушки и сувениры, изображающие животных, иллюстрации книг, диапроектор, компьютер, краски, палитра, кисти, простой карандаш, вода, салфетки бумажные, тканевые.

Зрительный ряд: иллюстрации В. Ватагина к «Маугли» и другим книгам; иллюстрации по теме, фотографии животных, репродукции работ художников-анималистов: Е. Чарушин, Ю. Васнецов, П. Рубенс «Этюд оседланной лошади», В. Серов «Стригуны на водопое, Домотканово», А. Дюрер «Кролик», Леонардо да Винчи «Наброски коня» и др.; фотографии скульптуры египетской богини Бастет, конных скульптур П. Клодта; рисунки художников, студентов, детей.

Литературный ряд: Дж. Р. Киплинг «Маугли», С. Маршак «Детки в клетке», «Сказка о глупом мышонке», Е. Благинина «Котёнок» и др. или другие сказки о животных, загадки (где говорится о характере животных-героев).

Музыкальный ряд: фрагмент из фантазии для инструментального ансамбля «Карнавал животных» К. Сен-Санса.

Ход урока.

1. Организационный момент.

Орг. момент Я-2.

Ответы учащихся и используемые речевые клише

«Саламтсыңарбы балдар!»

«Саламатсызбы эжей!»

Маанайыңар кандай?

Мына мындай!

Кандай басасыңар?

Мына минтип!

Кандай чуркайсыңар?

Мына минтип!

Кантип аласыңар?

Мына минтип!

Кантип бересиңер?

Мына минтип!

Кантип урушасыңар?

Мына минтип!

Кантип күлөсүүнөр?

Мына минтип!

Кантип турасыңар?

Мына минтип!

Кантип отурасыңар?

Мына минтип!

Бүгүн кайсы күн?

Бүгүн ... айынын ... күнү.

Аба ырайы кандай?	Аба ырайы жакшы. Кун тийип турат.
Дежур ким?	Мен дежурмун.
Класста бүгүн ким жок?	Класста бүгүн баары бар. Келбей калгандар жок.
Азаматсыңар, балдар!	
Азыр кайсы сабак?	Азыр сүрөт сабагы.
Сабакта биз эмне кылабыз?	Биз сабакта сүрөт тартабыз.
Сен эмнени жакшы көрөсүң ?	Мен музыка укканды жакшы көрөм.
	Мен ырдаганды жакшы көрөм.
Сага эмне жагат?	Мага бийлеген жагат.
	Мен сүрөт тартканды жакшы көрөм.
Азаматсыңар, балдар!	

2. Актуализация знаний учащихся. Я-2.

Бүгүн бизге коноктор келиптир. Конокторду тосуп алалы.

3. Работа в малых группах. Я-2.

Коноктор бизге белек алып келиптир, анын тапшырмасы бар экен.

Мозаика.

Мозаиканы чогултуп, жаныбар жөнүндө аңгеме түзүп, айтып бергиле.

«Жаныбарларды ордуна кой».

Давайте отгадываем загадки о животных? (фронтальная работа).

Загадки: Я-1	Табышмактар: Я-2
Лепит под плетнём И крутит хвостом, А то и в грязной луже - И ничуть не тужит. (Свинья.)	Үй ичинде уялайт, Бирин-бири кубалайт, Чыйылдашып ар дайым, Бири-бирин табалайт. (Чычкан)
Кто по веткам ловко скачет, Кто взлетает на дубы? Кто в дупле орешки прячет, Сушит на зиму грибы? (Белка.)	Көргүлөчү куйругун, Куйругунан мурду узун, Атын тап, андан соң, Тапкылачы тумшугун. (Пил)

Разлинованы лошадки, Будто школьные тетрадки, Разрисованы лошадки От копыт до головы. (Зебра.)	Төө ооздуу, Бото көздүү, Эшек кулактуу, Эчки чычандуу, Ат аяктуу, Кой жүндүү, Бул эмне? Табыңыз (Коен)
Хитрая плутовка, Рыжая головка, Пушистый хвост - краса, Кто это? (Лиса.)	Мойну узун бою пас, Жоону менен бору таш, Баш куйругун, төрт бутун, Катып алат тийсе кас. (Ташибака)
Сядет, хвостик распушит, Быстро шишку шелушит, Спрыгнет вниз, сорвёт грибок, Заготавливает впрок. (Белка.)	Минсең – канат Чапсаң – шамал, Аны сыйлабаган, Кишилер жаман. (Ат)
Глазастая, зубастая, Хвостом виляет, В океане промышляет. (Акула.)	Өз үйүмдүн кулагы, Бир жаныбар булл дагы. (Ит)
У неё во рту пила. Под водой она жила. Всех пугала, всех глотала, А теперь в котёл попала! (Щука.)	Канаттары үлбүрөк, Каалайт экен гүлдү көп. Балдар көрүп кубанат. Кармасак деп кубалап Түк жеткирбей аларга, Учуп кетет көкөлөп, Кел табалы экөөлөп, Бул кайсы куш эле? (Көпөлөк)
Бегаёт среди камней, Не угонишься за ней. Ухватил её за хвост, но - ах!- Удрала, а хвост в руках. (Ящерица.)	

4. Объяснение нового материала.

«Мозговой штурм»: кто такой художник-анималист?

- Вы знаете, что у каждого животного есть свой характер? Животные, как и люди, бывают смелые и трусливые, добрые и злые. Художник передает их характер и настроение.

- Что художнику в этом помогает?

Характер зверя выражается через движение и форму тела, стремительного и гибкого или громоздкого и неуклюжего (пантера и крокодил, медведь); изящного или могучего, через пропорции: большая голова, длинные ноги или короткие лапы, выгнутая спина, большие или маленькие глаза; через выразительные детали: лохматую или гладкую шерсть, через форму ушей, когти, усы, блеск глаз. Художник не просто копирует,

но эмоционально усиливает то, что выражает характер, делает видимым то, что понял, почувствовал. Именно поэтому художник внимателен к своим ощущениям.

Есть художники, у которых главными персонажами картин и рисунков являются птицы и звери. Таких художников называют анималистами. Слово это происходит от латинского «animal», что означает «животное».

Глядя на животный мир, художники восхищаются многообразием его красок: ярким оперением птиц, росписью крыльев бабочек. Рисовать животных совсем не просто. Ведь они не могут позировать часами художнику. Поэтому анималисты долго наблюдают за животными, изучают их повадки и даже характер.

Приступим к работе и ознакомимся с этапами рисования животных.

При объяснении новой темы используется техника «Светофор».

Основные этапы работы художника-анималиста над изображением животного, птицы:

1. Анализ основных форм, частей тела.
2. Уточнение пластики, характерных движений.
3. Ознакомление с поведением и способами передвижения.
4. Особенности внешнего вида (кожа, мех, перья).
5. Изучение среды.

Ребята, давайте рассмотрим этапы построения животного.

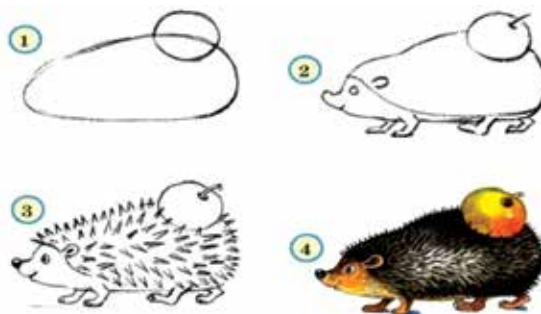
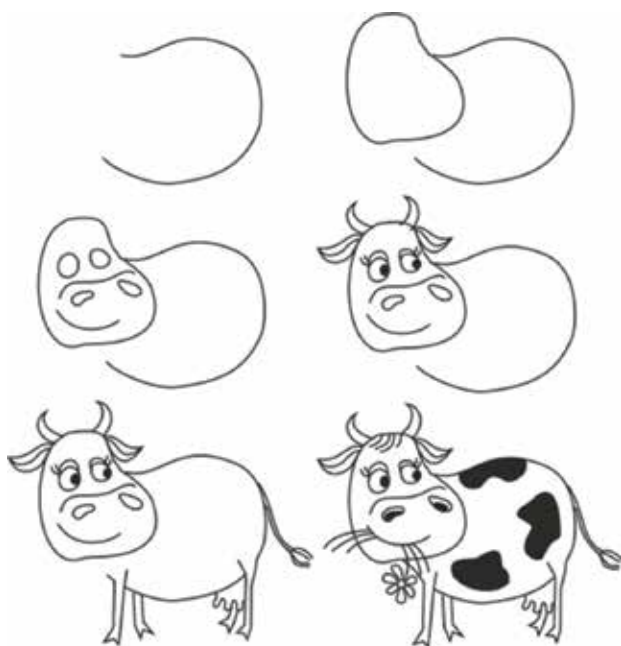
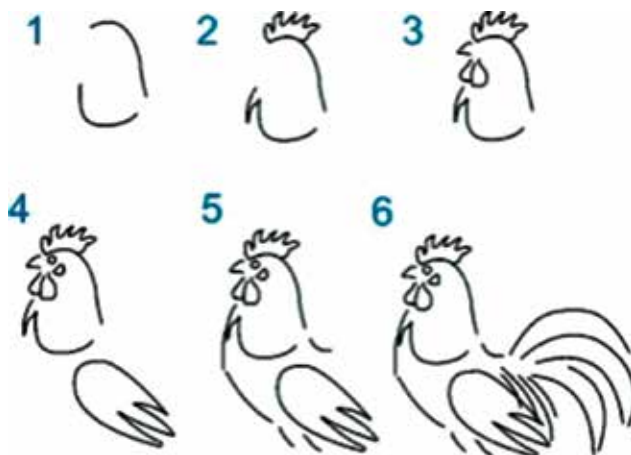
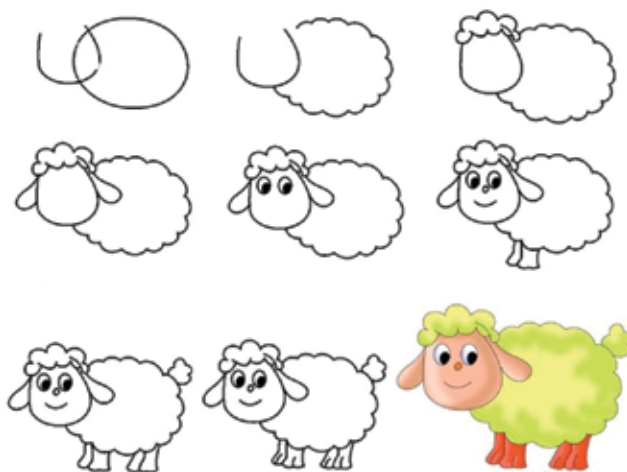
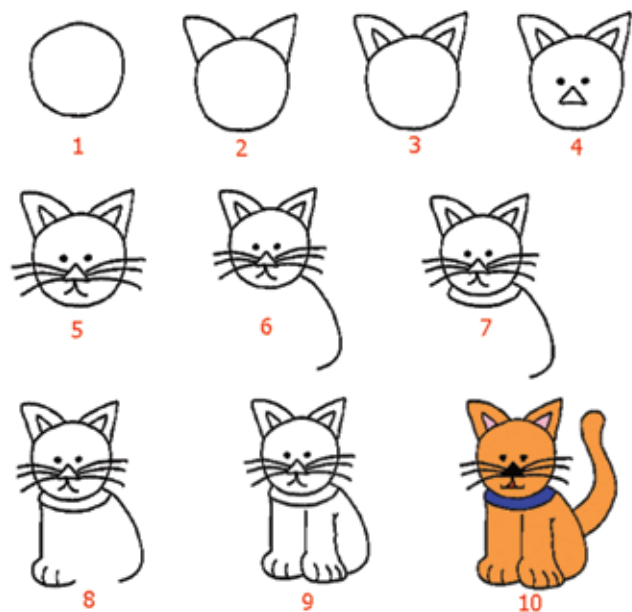
5. Работа в группах.

-Ребята, вы получили знания по рисованию животных. Проанализируете основные формы частей тела данного животного, уточните пластику и характерные движения, расскажите о поведении, способах передвижения и особенностях внешнего вида животного, среды обитания.

Расскажи о животном на Я-2.

6. Физминутка. Дети повторяют хором на Я-2.

14

Аюу чээнге барабыз,
Алмасынан алабыз.
Аюу уктап жатканда,
Үйдү көздөй качабыз.

Колдорубуз шак-шак-шак.
Буттарыбыз так-так-так.
Бир, эки, үч, отурабыз түз.

7. Работа в альбомах. Практическая работа (индивидуальная работа)

Нарисуйте данное животное, применив таблицу поэтапного рисования.

Использование графических организмов. Раскадровка.

Изобрази среду обитания животного.

8. Проверка и выставка рисунков учащихся с презентаций. Формативное оценивание по технике «Две звезды и одно желание»

Критерии оценивания.

- анатомически верные;
- соблюдение пропорций;
- передача движения;
- прорисовка мелких деталей (шерсть, глаза и др.).

и др.).

- общая завершенность, выразительность;
- аккуратность исполнения.

Можно сгруппировать рисунки детей так, чтобы рядом оказались противоположные по характеру образы.

9. Итог урока.

Карточка самооценивания.

Я понял (а), кто такой художник-анималист		
Мне было трудно работать в группе		
Я не понял (а), как рисовать животных		

Домашнее задание.

Изобразить животное, показав его характер и настроение: веселое, стремительное, угрожающее, трусливое (используя образы сказочных животных) и подготовь рассказ о животном на Я-2.

Джапарова Замира Бердибековна

ЖОЖдор аралык инклюзивдик билим берүү лабораториясынын методисти

МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮ ЧЕКТЕЛГЕН БАЛДАРДЫ ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ МЕКТЕПТЕРДЕ ОКУТУУДАГЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАР

Мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдардын билим алуудагы укуктары, тарбиялоонун жана окутуунун жеткиликтүү формалары акыркы жылдары көп айтылып жаткан маселелердин бири. Бул маселени чечүүдө инклюзивдик билим берүү көп артыкчылыктарды көрсөтөт.

Инклюзивдик билим берүү - өзгөчө билим берүү муктаждыктары бар балдарды жалпы билим берүүчү мектептерде окутуу процессинде колдонуучу термин.

Инклюзивдик билим берүүнүн негизине балдарды басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу, бардык адамдарга бирдей мамилени камсыз кылуу идеологиясы жатат, ошону менен бирге өзгөчө билим керектөөлөрү бар балдарга өзгөчө шарттарды түзүү зарылчылыгын белгилейт. Инклюзивдик билим берүү – бардык балдардын ар түрдүү муктаждыктарын камсыз кылуучу, жеткиликтүү жалпы билим берүү процессин өнүктүрүү. Инклюзия процессинде өзөктүү позицияны мугалим ээлейт. Мугалимдерге инклюзивдик билим берүү процессинде көп кыйынчылыктар жаралгандыктан, биз, ден соолугунан мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдардын айрым категориялары менен иштөө үчүн, кээ бир методикалык көрсөтмөлөрдү сунуштоону чечтик.

Ден соолугунан мүмкүнчүлүктөрү чектелген баланы окутууда, бала билим берүүчү программаны ийгиликтүү өздөштүрүү үчүн, маалыматты берүүнүн жолдорун өзгөртүү зарыл. Бул үчүн өзгөчө шарттарды: тапшырманы аткаруу формаларын, аткаруу мөөнөтүн, аны уюшту-

руунун, жыйынтыктарды көрсөтүү жолдорун камсыз кылуу керек.

Атайын билим алуу муктаждыктары бар балдарды окутуу жатканда мугалим төмөнкүлөрдү эске алуусу керек:

- ачык-айкын көрсөтмөлөрдү колдонууну;
 - тапшырмаларды кадамдарга бөлүп түшүндүрүүнү;
 - тапшырмаларды ырааттуу аткарууга үйрөтүү;
 - тапшырманы аткаруу үчүн көрсөтмөлөрдү кайталоо;
 - тапшырмага чейинки ишти (мисалы, математикалык маселелерди чыгаруу) аткарылган ишчараларды көрсөтүү;
 - тапшырылган ишти аягына чыгаруу үчүн кошумча убакыт берүү;
 - үй тапшырмасын аткаруу үчүн кошумча убакыт берүү;
 - окутуу процессинде ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүн колдонуу;
 - минималдуу толтурууну талап кылган көнүгүү баракчаларын пайдалануу;
- Мүмкүнчүлүктөрү чектелген баланы окутууда **окуучулардын жетишкендиктерин жана билимин туура баалоо** дагы маанилүү.

Бул үчүн төмөнкү ыкмаларды колдонсо болот:

- коротулган күчүнө жана ийгилигине ылайык баалоонун жеке шкаласын колдонуу;
- сыноо тапшырмаларын окуучунун деңгээлине жараша жекеге даярдоо жана баалоо.
- жакшы баага багыт алуу;
- окуучу аткара албаган тапшырманы кайра аткарууга мүмкүнчүлүк берүү.

Окуу процессин уюштурууда мугалим:

- оозеки мактоону колдонуш керек;
- эрежени аткарбагандыгы же бузгандыгы үчүн жазаны кыскартуу; терс эмес, жакшы жа-

гына көбүрөөк басым жасоо;

- окуучунун билгичтиктерин жана көндүмдөрүн эске алуу;
- жагдай талап кылганда окуучуга жумуш ордунда калтырып, эс алуусуна уруксат берилиши керек;
- окуучунун жүрүш-турушу, бул учурда кабыл алынгыс экенин түшүндүрө турган баарлашуу (сөзүн, кыймылын) код системасын иштеп чыгуу;
- анча маанилүү эмес жүрүм-турумдук бузулууларга көңүл бурбоо;
- дары-дармекти кабыл алуу зарылдыгын же окуучунун чарчаганын эскертип турган жүрүм-турумдун өзгөрүүлөрү жөнүндө, билимдерди өздөштүрүү керектигин эске алуусу керек.

Аутист балдар менен иштеген мугалимдер үчүн сунуштар:

Аутизм ар түрдүү балдарды камтып, күндөн-күнгө олуттуу коомдук көйгөй болуп бара жатат. Ошондуктан, азыркы учурда балалык аутизм жөнүндө гана айтпастан, аутистикалык спектри (АСБ) жабыркаган кеңири чөйрө жөнүндө да айтып жатышат. АСБнын келип чыгышы балдардын психикалык өнүгүүнүн бузулуш мүнөзүнө жана динамикасына таасирин тийгизет, аларга байланышкан кыйынчылыктарды аныктайт, коомдук өнүгүү болжолуна таасирин тийгизет. Бирок, этиологиясына карабастан аутизмде психикалык өнүгүүнүн бузулуу даражасы кыйла ар түрдүү болот. Көпчүлүк балдарга жеңил же орточо акыл эстен артта калуу диагнозу коюлат, ошону менен бирге аутистикалык спектри бузулган балдардын арасында интеллектуалдык өнүгүүсү нормалдуу же жогору катары бааланган балдар кездешет. Оор аутизм менен ооруган балдарда тандалма талант көрсөткөн учурлар бар.

Аутизм проблемаларынын оордугуна ылайык жана психикалык өнүгүүнүн даражасына байланыштуу, бул балдардын төрт тобун айырмалашат, булардын жүрүм-турум системасынын бүтүндүк өзгөчөлүктөрү ар кандай: башкалар менен өз ара аракеттенишүүсүнүн тандоо мүнөзү, жүрүм-турум жана коомдук байланыштардын мүмкүн түрлөрүн ыктыярдуу уюштуруу жөндөмдүүлүгү, аутостимуляция жолдору, акыл-эс жана кеп өнүгүү деңгээли.

Бул жерде башталгыч билим берүүнү туура уюштуруу өтө маанилүү болуп саналат.

Бул балдар менен иштеген мугалимдер төмөнкүлөрдү эске алуусу керек:

1. Аутист баланын аффективдик өнүгүүсү патологиялык шарттарга байланыштуу (тонустун алсыздыгы жана өтө сезимталдык), анын психикалык тонусун жогорулатуучу ишенимдүү жолдорду табуунун талап кылат. Механикалык аутостимуляция айкын көрүнүп тургандыктан, балага акырындык менен баарлашууну эмоционалдык жаңы мазмун менен толтуруу зарыл.

2. Бала менен байланышты түзүүдө, анын чыныгы «эмоционалдык» жаш курагына баа берүү зарыл. Бул балдар жөнөкөй жагымдуу окуяларга бат эле кызыгы тарап калаарын эстен чыгарбоо керек.

3. Аутизм менен жабыркаган баланын үй-бүлөсүнө педагогикалык жардам көрсөтүү жөнүндө сөз кыла турган болсок, анда, мисалы, бала менен үйдөгү карым-катыш кандай деңгээлде экенин түшүнүү абдан маанилүү болуп саналат. Ата-энесинен бала менен баарлашуу тажрыйбасы тууралуу дайыма маектешип турунуз..

Көрүү жөндөмдүүлүгү начар окуучу менен иштеген мугалимдер үчүн сунуштар:

1. Мугалим окуучунун көрүү системасынын иштешинин айрым өзгөчөлүктөрүн билиши керек. Көрүү анализаторунун абалы (көрүү курчтугунун жана көрүү талаасынын), бирдейлиги болгон учурда дагы начар көргөн балдар көрүүсүн пайдалануунун ар кандай мүмкүнчүлүктөрүнө ээ, тапшырмаларды кээ бири көрүүгө таянып жасай алышат, дагы бири - тийүү сезимине, үчүнчүсү көрүүгө дагы тийүү сезимине дагы таянышат.

2. Эгерде балада жарыктан коркуу жок болсо, кошумча жарыкка муктаж болсо, анын жумуш ордун жарык даражасын көзөмөлдөө менен чырак коюу керек (офтальмологдун кеңешин эске алуу менен). Эгер окуучуда жарыктан коркуу бар болсо, аны терезеге артын салып олтургузуп же

терезе парданы жабуу керек. Ал эми жарыктан коркуу бир эле көзүндө болсо, балага жарык карама каршы жактан тийгендей кылып олтургузуу керек.

3. Жазылган иштин жүрүшүндө, өзгөчө башталгыч класстарда, көрүү жөндөмдүүлүгү начар окуучунун олтурган калыбын көзөмөлдөө керек. Иш бетинен окуучунун көзүнүн алыстыгы, 30 см кем болбошу керек. Окуу үчүн атайын китеп койгучтарды колдонуу туура болот.

4. Көрүүсү начар окуучунун көзгө тынымсыз оптималдуу жүк кылуусу 10- 15 мин. ашык эмес болушу керек.

5. Мугалим көрүүсү начар окуучунун жазуу жана окуу темпи төмөн экенин эстен чыгарбашы керек. Ушуга байланыштуу, сабактын үзүндүлөрүн диктофондорго жазууну колдонсо окуучуга кайталоо жеңилерээк болот.

6. Баардык сабактарда, анын ичинде математика сабактарында дагы толуктоочу механизмдери колдонуу керек, бир жагынан, эске тутууну (оозеки түрдө эсептөө), экинчи жагынан - түздөнтүз окуу куралы.

7. Мугалимдин сүйлөөсү даана жана так болушу керек, ал жазып, тартып же тажрыйба жүргүзүп жатканда бардык кыймылдарын сүйлөө менен коштоп туруусу керек.

8. Сөздүк иши эне тили сабагында гана эмес, ар бир сабакта жүзөгө ашырылышы керек, себеби көрүүсү начар окуучунун көрүү тажрыйбасы тар болгондуктан жана конкреттүү элестөөлөрү аз болгондугуна байланыштуу бул балдарга вербализм мүнөздүү.

Атайын муктаждыктары бар балдар менен иштөөдө мугалим абдан чоң чыгармачылыкты колдонуусу зарыл. Ал эми чыгармачылык өз ишин сүйгөн ар бир мугалимде бар! Сиздерге ийгилик!

**Молдоева Самара
Кочкорбековна**

Сокулук району Новопавловка мектеп гимназиясынын башталгыч класс мугалими, усулдук бирикменин жетекчиси

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА
ОКУТУЛУУЧУ КӨРКӨМ
ЧЫГАРМАЛАРДЫН ТАРБИЯЛЫК
МААНИСИ**

Башталгыч класстарда «Алиппе» жана «Адабий окуу» китептеринин мазмунун ырлар, бат айтмалар, жаңылмачтар, табышмактар, макал-лакаптар түзөт. Бул чыгармаларды балдарга тааныштырып, окутуунун ыкмаларын чыгармачылык менен пайдалана билип, алардын жаш өзгөчөлүгүн, билим деңгээлин эске алуу менен түшүнүк берүү, алган түшүнүктөрүн тактоо, бекемдөө жана калыптандыруу бул билим берүү жана тарбиялоо ишине негизги максат экендиги мугалимдин көңүлүнүн чордонунда болууга тийиш.

Башталгыч класстын окуучулары үчүн мындай чыгармалар ар тараптан тарбиялоонун куралы катары кызмат кылуу менен алардын эстетикалык, нравалык сезимдеринин өсүшүнө жана калыптанышына, сөз байлыгынын өсүшүнө, образдуу көркөм сүйлөөсүнө, өз ой-пикирин системалуу, туура айтып берүүсүнө чоң таасирин тийгизет. Көркөм чыгармалар окуучулардын түшүнүгүн кеңейтип, акыл-эсин өстүрүп, алардын ар нерсеге болгон кызыгуу жөндөмдүүлүктөрүн активдештирет.

Ар бир көркөм чыгарма менен тааныштыруу иши максатка ылайык пландуу, системалуу түрдө жүргүзүлүүгө тийиш. Ошондуктан көркөм чыгармалар менен иш алып барууда эң башкы милдет мугалимдер менен ата-энелерге таандык. Алар көркөм чыгарманы балдарга тааныштыруунун жол-жобосун, ыкмаларын жакшы билүүлөрү зарыл. Ыр, жомок, табышмак, макал-лакаптар балдардын түшүнүгүндө, жашоо турмушунда айлана-чөйрөсүн таанып билүү, үйрөнүү менен бир мезгилде пайда болот. Ошондуктан балдардын аң сезимине таасир этүүчү, мазмуну түшүнүктүү,

угулушу жагымдуу, таасирлүү көркөм чыгармаларды тандап окутуунун мааниси чоң. Кандай гана чыгарма окутулбасын анын мазмунун толук түшүнүү үчүн чоң кишилердин жардамы талап кылынат. Балдар жетекчинин жардамы менен бирге өзүлөрүнө жаккан көркөм чыгармаларды сабак учурунда да, класстан тышкаркы учурда да таанышып, өзүлөрүнө түшүнүксүз сөздөр менен сөздүк жумуштары жүргүзүлүп, сезимине таасир эткендей деңгээлде мазмунун түшүнүшөт. Бул болсо балдардын өз алдынча сүйлөө жөндөмдүүлүгүн өстүрүп, көркөм сөзгө болгон активдүүлүгүн, кызыгуусун пайда кылат да бара-бара чыгарманын маанисин терең түшүнүүгө өбөлгө түзөт.

Искусствонун бардык түрлөрүндөй эле көркөм адабият турмуштук кубулуштарды, окуяларды, адамдар арасындагы мамилелерди, адамдын мүнөзүн, көркөм образдарды сөз аркылуу сүрөттөп көрсөтөт.

Ар бир акын-жазуучу жана сүрөткерлер өзүлөрүнүн чыгармаларында айлана-чөйрөдөгү турмушту, кубулушту канчалык кылдаттык менен жөнөкөй тил аркылуу образдуу чагылдырса, ал ошончолук балдарга түшүнүктүү келип, алардын ой жүгүртүүсүн, ар кандай таасирленүүлөрүн пайда кылат.

Көркөм чыгармалардын таасири аркылуу жаратылыштын кооздугун көрө билүүгө, аны сүйүп баалай билүүгө тарбиялоо балдардын эстетикалык сезиминин калыптанышына түрткү берет.

Ошондой эле элдик оозеки чыгармалар да кыргыз элинин кылымдан кылымга сакталып келе жаткан акылмандуулугун, үрп-адатын, эне тилин жана калоритин чагылдырып турат. Элдик оозеки чыгармалар аркылуу балдарга өз улутунун маданиятын, үрп-адатын терең тааныштырууга болот. Бул болсо балдардын ички дүйнөсүн кеңитип, улууларды урматтап сыйлаганга өз каада-салтын толук билгенге үйрөтөт.

Орус элинин классик жазуучусу Л.Н.Толстой балдарды адептүүлүк жактан тарбиялоодо жана сөз байлыгын калыптандырууда китептин тарбиялык мааниси өтө бийик экендигин баса белгилеген.

Балдар үчүн жазылган көркөм чыгармалар адамдар, буюмдар, жаныбарлар, өсүмдүктөр жөнүндөгү түшүнүктөргө келип, жөнөкөй тил менен жазылып, балдардын өз оюн ачык, так бере билүүгө үлгү көрсөтүп, логикалык ойлоосун өстүрүүгө багыт берип тургандыгы менен өзгөчөлөнөт.

Балдарга арналган чыгармалар жөнөкөйдөн татаалга карай дидактикалык принциптин негизинде окутуулуга тийиш. Бул чыгармаларды жараткан авторлор балдардын жан-дүйнөсүн терең сезе билген, сезимтал, кыялкеч жазуучу болуусу керек. Балдарга арналган чыгармаларды билим алуудагы көркөм курал, мыкты тарбиячы жана турмуштун окуу китеби катары эсептеген өз кезегинде балдар адабиятын улантуучу Н.Г.Чернышевский. Ал балдарды учкул кыял, сезимтал жана акылы да жетик келишээрин айтып, алар менен жөнөкөй тил менен эркин сүйлөшүүгө чакырат. Болгону алар тажрыйбасыз гана болорун белгилейт. Балдар үчүн жазылган чыгармалар жөнүндө белгилүү жазуучулар, педагогдордун айткандары өтө маанилүү. Маселен, А.И.Герцен балдарга арналган чыгармалар көп пландуу, эпикалык масштабдуу жана мүмкүн болушунча бардыгын чагылдырып ала турган кеңири көркөм форманы талап кылат жана андай жазылган китептер «турмуш программасы» - болот деген. Ал эми улуу педагог К.Д.Ушинский балдар адабиятынын, айрыкча, тилине, стилине маани берип, тил аркылуу гана балдар элдин руханий дүйнөсү менен жеткилең тааныша тургандыгын баса көрсөткөн. Кыргыз элинин демократ акыны Т.Молдо менен белгилүү акын А.Осмонов да элдик оозеки чыгармаларды кеңири пайдаланышкан жана анын негизинде балдар үчүн бир топ жакшы чыгармаларды жаратышкан.

Буга мисал катары башталгыч класстарда окутулуучу Т.Молдонун «Абышка-кемпирдин көмөчү», «Жер жана анын балдары», «Торпогум» ж.б., А.Осмоновдун «Түлкү менен каздар», «Балдар менен турналар» сыяктуу чыгармаларын айтып кетүүгө болот. Бул чыгармаларда балдардын кулк-мүнөздөрү, оюну, ар нерсеге болгон кызыгуулары зор чеберчилик менен сүрөттөлгөн. Ар кандай оюндар балдарды, кубулуштарды, көрүнүштөрдү ой жүгүртүп байкай билүүгө, аны терең баамдап түшүнүүгө ар бирин өзгөчөлүктөрүнө жараша айырмалоого жана ага карата мамиле кылууга тарбиялоодо зор роль ойнойт. Кыргыздын улуттук оюндарын шарттуу түрдө «Салт оюндары», «Ат оюндары», «Кыймыл оюндары», «Спорт оюндары» деп бөлүштүрүүгө болот. Мындай улуттук оюндар мектеп программасына киргизилбесе да, азыркы учурда башталгыч класстарда сабакты бышыктоо иретинде же жаңы материалдарды түшүндүрүү максатында колдонулуп жүргөндүгү анык. Буга мисал катары «Эр оодарыш», «Жоолук

таштамай», «Кыз куумай» оюндарын көргөзсөк болот. Мындай улуттук оюндарды сабакта пайдалануу айрыкча башталгыч класстар үчүн өтө кызыктуу жана ыңгайлуу экендигин практика далилдеген. Айрыкча сабакты оюн түрүндө өтүү менен чыгармаларды инсценировкалап, ар бир каармандын образын бөлүштүрүп окуучулардын өздөрүнө аткартуу аркылуу көркөм чыгарманын мазмунун тез, терең түшүндүрүүгө жана каармандардын оң, терс мүнөздөрүн айырмалай билүүгө үйрөтөт. Азыркы учурда сабактын мындай түрүн өтүүдө башталгыч мектептерде атайын иштелип чыккан «Кадам артынан кадам» программасын пайдаланып келебиз. Бул программанын негизинде өтүлгөн сабактардан балдар ар тараптуу билим жана тарбия алууга жетише алышат.

Элдик оозеки чыгармачылыктардагы балдар ырынан тартып жөө жомок, дастандарга чейин алып карай турган болсок алардын ар биринин тарбиялык мааниси эбегейсиз чоң. Маселен, баланын саламаттыгы жөнүндө камкордукту бешик, оюн ырынан баланын ыйманы жана акыл-эси туурасында, тарбияны насаат ырлардан, эмгекке көнүктүрүүнү эмгек ырларынан жолуктурабыз. Чыгармадагы катышуучу баатырлардын оң образдары балдарга үлгү болуу менен аларды ошондой болууга чакырат. Ушундан улам балдардын мүнөздөрү, өздүк сапаттары калыптана баштайт да, мен да ошондой болсом деген ой келет. Мындай ойдун таасири астында балдар маданий жүрүм-турумга, адептүүлүккө тарбияланат. Көркөм чыгармалар ошондой эле балдарды жоопкерчиликке, өз милдетин сезе билүүгө да тарбиялайт. Албетте, балдарды мындай сапаттарга тарбиялоо жана аны калыптандыруу оңой-олтоң иш эмес, ал үчүн мугалимдер менен ата-энелердин системалуу иш аракети талап кылынат.

Жаратылыштын ар түрдүү ажайып кооздугу, көрүнүштөрү жөнүндө жаңы түшүнүк берүүчү чыгармалар балдардын чаржайыт, так эмес түшүнүктөрүн тактап, системалаштырат жана жаратылыштын кубулуштары жөнүндөгү кызыгуусун арттырат. Мындан бир зат менен экинчи бир заттын өзгөчөлүгүн айырмалап түшүнө баштайт, окшош жактарын салыштырышат, өзүлөрү аныктама берүүгө машыгышат. Өзгөчө айбанаттардын, канаттуулардын жашоо шарты, тиричилиги, өзгөчөлүнгөн айырмачылыктарын сүрөттөгөн чыгармаларды окуу балдарды жогорудагыдай жөндөмдүүлүктөргө калыптандырат. Кандай гана чыгармалар менен балдарды тааныштырбайлы

анда алардын сөзсүз түрдө жаш өзгөчөлүгү, билим деңгээли эске алынууга тийиш экендигин жогоруда айтып өттүк. Ошондуктан окулган чыгарманын балдарга түшүнүктү болушу үчүн чыгарма мугалим тарабынан көрктүү окулуп, окуянын сүрөттөлүшүн туура айтып берүүнүн ыкмаларын пайдалануунун, түшүнүксүз сөздөрдү түшүндүрүп берүүнүн мааниси чоң.

Балдарды тапкычтыкка тарбиялап, ой чабыттарын өстүрүүчү, эстетикалык жана дүйнө тааныткыч мааниси бар ар кандай табышмактардын тарбиялоо процесинде да мааниси чоң. Табышмактар балдардын логикалык ойлоосун өрчүтүп, тилин жатыктырып, сөздөрдү таамай, орду менен айтууга үйрөтөт. Табышмак заттардын, кубулуштардын ар түрдүү белгилерин кылдат байкоо жүргүзүүгө, тапкычтыкка, окшоштуруу, салыштыруу, айырмалоо жөндөмдүүлүгүнө тарбиялайт жана адаттандырат. Азыркы учурда табышмактар өтө ийкемдүү келип, жаңы турмуш материалдары менен өзүнүн жашоосун улап, тарбиялык маанисин арттырып турат. Ал эми мазмуну кызыктуу, көлөмү чакан жомоктор, аңгемелер менен тааныштырууда балдарды чыгарманын мазмунун түшүнүктүү айтууга, логикалык ойлоосун өстүрүүгө, түшүнгөнүн өз сөзү менен айтып берүүгө үйрөтүү керек. Бул болсо, балдардын кылдат көңүл коюучулугуна жана эске тутуу жөндөмдүүлүгүн өстүрүүгө көмөк берет.

Жаңылмачтар менен макал-лакаптарды жататуу аркылуу башталгыч класстарда балдардын дикцияларын жакшыртуу менен маданияттуу сүйлөөгө тарбиялайт. Жаңылмачтарды айтыруу аркылуу балдарды сөздөрдү туура айтууга көнүктүрүү менен аларга турмуштун көрүнүштөрү туурасында белгилүү бир түшүнүк берилет. Кайсы жаштагы бала болсо да жаңылмачтан жалпы эле дүйнө таануу туюнуусу кеңейет. Ошентсе да балдар үчүн азыркы учурдун талабына жооп бере турган илимий ачылыштарды, техникалык татаал кубулуштарды сүрөттөгөн кызыктуу, ар тараптуу тарбиялык мааниси бар чыгармалардын аз экендиги өкүндүрбөй койбойт.

Балдарга арналган чыгармалардын дагы бир тарбиялык мааниси катары жаш муундарды кичинекейинен өз эне тилин сүйүүгө, аны баалай билүүгө үйрөтүү менен улуттук каада-салтты, үрп-адатты дайыма эстен чыгарбай билип жүрүүгө тарбиялоо болуп эсептелинет.

Жыйынтыктап айтканда, башталгыч класстардын окуу китептериндеги балдарга арналган

көркөм жана элдик оозеки чыгармалардын тарбиялык мааниси өтө чоң.

Жогоруда белгилеп өткөндөй, булар балдардын эстетикалык, нравалык сезимдерин калыптандырууда, өз пикирлерин эркин айтуусуна жана ар тараптуу ой жүгүртүүсүнө көмөк көрсөтө алат.

Мусаев Эмил

И. Арабаев атындагы
КМУнун мамлекеттик тил
бөлүмүнүн
жетектөөчү адиси

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДА ТҮШҮНДҮРҮП ОКУТУУНУН РОЛУ

Окуучулардын билим алышында адабий окуу сабагы орчундуу роль ойнойт. Мектеп окуучулары окуу сабагын өздөштүрүү аркылуу айланасында болгон жана болуп жаткан бардык нерселерди билет, башкача айтканда, табигаттын кубулуштары менен көрүнүштөрү, адам баласынын ар түрдүү доордогу турмушу менен таанышат, аларды салыштыруу аркылуу баланын ойлоо сезими өсөт.

Ар кандай иште алдыңкы иш тажрыйбаны үйрөнүү, жалпылоо жана жайылтуу ишинин педагогикалык ролу зор. Мектептерде жаш өспүрүмдөргө билим, тарбия берип, аларды бүгүнкү күндүн талабына ылайык өстүрүү абдан олуттуу жана зарыл маселелерден. Жаш өспүрүмдөргө билим жана тарбия берүүнүн алгачкы пайдубалы башталгыч класстарда салына тургандыгы баарына белгилүү. Ошондуктан башталгыч класстарды окутуп жаткан мугалимдердин педагогикалык алдыңкы иш тажрыйбаларын кылдаттык менен үйрөнүү, жалпылоо жана таркатуу жөнүндөгү маселе заман талабына жараша өзүнөн өзү келип чыгат. Башталгыч класстарда окутулуучу сабактардын ичинен адабий окуу сабагында жаш өспүрүмдөрдүн программалык талаптарга ылайык татыктуу билим алышына, алардын оозеки жана жазуу кебин өстүрүүгө, логикалык ой жү-

гүртүүсүн, байкоосун күчөтүүгө өзгөчө көңүл бурулат.

Билим берүүнүн сапатын арттырууда, айрыкча, окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык методикалык ыкмаларды колдоно билүү, башталгыч класстарда окутулуучу адабий окуу сабагына тыкандык менен ар тараптан даярдык көрүү, түшүндүрүп окутууну активдештирүү зарыл. Мында мугалим күндөлүк өтүлүүчү адабий окуу сабагында түшүндүрүп окутуу үчүн канчалык терең даярданса, окуучуларды өз алдынча иштөөгө үйрөтө алса, билим берүүнүн натыйжалуулугу ошончолук жогорулайт.

Башталгыч класстарда окуган окуучулардын программалык талапка ылайык өздөштүрүлүүчү билими жогорку класстарда окуган окуучулардыкына караганда алда канча натыйжалуу экендигин мектептеги окутуу практикасынан байкоого болот. Себеби, башталгыч класстын мугалими көп предметтүү келип, күн сайын окуучуларга 3-4 саат сабак өтөт. Бул мугалимдин ар бир окуучунун жекече өзгөчөлүгү менен жөндөмдүүлүгүн, эмнеге көбүрөөк кызыга тургандыгын жакшы билип, аларга туура мамиле жасоого шарт түзөт. Мунун натыйжасында башталгыч класстарда предмет аралык байланышты жакшы жолго коюуга зор мүмкүнчүлүктөр болот. Андыктан адабий окуу сабагына окутууда алдыңкы педагогикалык тажрыйбаларды үйрөнүүнүн, жалпылоонун жана таркатуунун баа жеткис мааниси бар.

Окуучулар класста алган билими менен гана чектелбестен, билимин күн сайын жогорулатып туруусу зарыл. Кийинки мезгилдерге чейин мектептерде окутуунун салттуу методдорунун бири маалыматтык билдирүү методу басымдуулук кылып келди. Мугалимдер көпчүлүк учурда окуу материалынын мазмунуна, анын өз убагында өтүлүшүнө көбүрөөк көңүл буруп, окуучулардын өз алдынчалыгына, өтүлүүчү материалды өздөштүрүүдөгү активдүүлүгүнө, кызыгууларына анчалык маани беришкен эмес. Ошону менен катар окуучунун активдүүлүгүн жана чыгарманы түшүнүүсүн жогорулата алышкан эмес.

Окутуунун салттуу методу негизинен мугалимдин жасаган билдирүүсүн окуучулардын жөнөкөй гана эстеп калуусуна жана ал билдирүүнү кайра айтып беришине негизделген. Ошондуктан окутуунун мындай түрү окуучулардын аң-сезимин өстүрүүгө жардам бербестен, алардын уккандарын эстеп калуу жөндөмүн гана өнүктүргөн. Ушундай мүчүлүштүктөрдү эске алуу менен, акыркы жыл-

дарда мектепте билим берүүнүн мазмунун өркүндөтүп, жаңы окуу программаларын өтүүнү гана ишке ашырбастан, окуучулардын таанып билүү жөндөмүн, өз алдынчалуулугун, чыгармачылыгын өстүрүүгө мүмкүндүк берүүчү окутуунун методдорун издөөгө өзгөчө көңүл бурулуп жатат.

Окутуунун турмуш менен байланышта жүргүзүлүшү окуучулардын билим сапатына оң таасир тийгизүүчү жүйөлүү башкы факторлордун бири болуп саналат. Окуучулардын алган билиминин бекемдүүлүгү, сезимдүүлүгүнүн калыптанышы керектүү факторлордон экендигине карабастан, алар азыр биз үчүн жетишсиз болуп калды. Азыр терең билим катары окуучулардын активдүү чыгармачылыгынын, таанып билүүсүнүн натыйжасында жетишилген билимин эсептөөгө болот. Ал эми окуучулардын таанып билүү жөндөмдүүлүктөрүн активдештирүүчү башкы методдордун бири катары проблемалык окутуу эсептелет.

Окуучулардын таанып билүү жөндөмдүүлүктөрүн арттыруу менен бирге, аларды өз алдынча билим алууга көнүктүрүү жана ага ылайыктуу көнүгүүлөр менен тапшырмаларды тартуулоо да чоң мааниге ээ. Бүгүнкү күндө түшүндүрүп окутууда окуучуларга проблемалык талаптагы билим берүү ишинде окутуунун активдүү методдорун колдонуу зарыл.

Башталгыч класстарда адабий окуу сабактарын окутуунун натыйжалуулугун арттырууда түшүндүрүп окутуу керек. Көрсөтмөлүүлүк, техникалык каражаттарды пайдалануу түшүндүрүп окутуунун эффективдүүлүгүн көтөрүүнүн пайдалуу булактары болуп эсептелет. Бул каражаттарды пайдалануу менен, өтүлүп жаткан тема жөнүндө балдарга конкреттүү жана даана түшүнүктү камсыз кылып, алардын түшүнүүсүн жеңилдетет жана дагы бекемдейт. Окуучунун логикалык ойлоосу менен байкоочулук жөндөмүн өстүрүүгө жардам берет. Сабакта ар түрдүү көрсөтмө куралдарды пайдалануу – азыркы учурдун талабы.

Окутууну көрсөтмөлүүлүк менен айкалыштырган учурда гана окуучулардын таанып билүү жөндөмдүүлүгүн өстүрүп, алардын кругозорун кеңейте алабыз жана билим алууга болгон кызыгууларын арттырабыз. Түшүндүрүп окутууда көрсөтмө куралдарды пайдаланып сабак өтүү окуучулардын кабыл алуусун тереңдетет жана сезимин өстүрөт. Башталгыч класстарда адабий окууну окутууда башкы, негизги милдеттердин бири – окуучуларды туура сүйлөөгө, түшүнүгүн айтып берүүгө жана сабаттуу окууга үйрөтүү. Мектеп

жашындагы кенже балдар өз көргөн, уккандарын оозеки түшүндүрө алат.

Окуучулардын сүйлөө кебин өнүктүрүүгө окуганы боюнча айтып берүү менен гана эмес, окуган текст же аңгемесин түшүнүп окууга үйрөтүүдө сабактын ар кандай кырдаалдарын пайдалануу менен да жетишсе болот.

Балдардын сүйлөө кеби менен ойлоо сезими бири-бири менен тыгыз байланышта болот. Баланын оозеки жана жазуу кебин өстүрүү өтө керектүү маселелердин бири болуп эсептелет. Улуу педагог К.Д.Ушинский кимде-ким окуучунун сөз байлыгын өстүргүсү келсе, барыдан мурда анын ойлоо сезимин өстүрүүсү керек деп айткан. Башкача айтканда, окуучунун оозеки кеби канчалык бай болсо, алардын билим алуу жөндөмдүүлүгү ошончолук жогорулайт. Ошондуктан, баланын ойлоо сезимин күчөтүү менен бирге, алардын оозеки жана жазуу кебин байытуу, өстүрүү, туура сүйлөөгө багыт берүү абзел. Башталгыч класстын окуучулары ойду туура түшүнүү менен бирге, сүйлөмдүн түзүлүшүндөгү өзгөчөлүктөрдү жакшы билип, аларды керектүү жерде пайдалана билүүгө тийиш.

Окуучулар окуган чыгармаларынан түшүнүктөрүн айтып берүүдөгү кептеринде диалектикалык айрым өзгөчөлүктөр да болбой койбойт. Ошондуктан мугалим сабак учурунда окуучулардын туура айтпагандарын оңдоп, аны менен катар окуучулардын кебин жаңы сөздөр менен байытууга тийиш. Айрыкча, 1-2-класстын балдары сөздөрдү өз орду менен байланыштыра алышпайт, кээде ашыкча сөздөрдү кошуп, тескерисинче, керектүү сөздөрдү пайдалана албай калган учурлары да кездешет. Мугалим ошол каталарды кыраакылык менен байкап, аны түздөп, тактап турууга тийиш.

Окуучулардын кебин өстүрүү айрым сөздөрдүн маанисин билүү менен гана чектелбейт. Мурда белгисиз жана мааниси түшүнүксүз сөздөрдү үйрөнүү окуучулардын сөз байлыгын арттырат. Окуучу үйрөнгөн, билген сөздөрүн айтууда байланыштуу кепти колдонуу өтө зарыл жана маанилүү. Алар сөздөрдү сүйлөө кебинде активдүү колдоно билүүгө, сабаттуу жазууга багыт алышат.

Окуучулардын сүйлөө кебин өстүрүүдө ар кандай аңгемелер, жомоктор, тамсилдер, макал-лакаптар, табышмактар, ырлардын маниси чоң. Окуучуларды көркөм окутуу окуу китептери аркылуу ишке ашырылат. Окуучуларды түшүнүктүү

окууга үйрөтүү менен аларга адеп-ахлактык, эстетикалык тарбия берүү зарыл.

Көрктүү окуган чыгарманы түшүнүүгө, мазмунун талдоого, катышкан каармандардын образдарын аныктоого үйрөтүү керек. Чыгарманы көрктүү окуу менен окуучулардын түшүнүктөрү, аң-сезимдери өсөт, курчап турган жаратылыш, турмуш жөнүндөгү түшүнүктөрү кеңейет. Туура сүйлөө, сезимдүү үн кубултуп окуу менен сөздөрдү туура, ачык, так айта билүүгө да үйрөнүшөт.

Көрктүү окуу класста сүйлөбөгөн окуучуну сүйлөөгө, окуй албаган окуучуну шар окууга муктаж кылат, көрктүү окууга жана сүйлөөгө ар бир окуучунун кызыгуусун арттырат. Мугалим чыгармаларды окуткан мезгилде түшүнүксүз сөздөрдүн маанисин түшүндүрүүсү зарыл.

Тажрыйбалуу педагог окуучулардын сөзүн өстүрүүдө ар бир теманын өзгөчөлүгүнө, алардын материалын көңүл бурат. Маселен, «Бабалардан калган сөз» деген бөлүмдү окутканда эне тилибиздеги каймана мааниде айтылган сөздөргө, эпитет, салыштыруу, аллегория сыяктуу көркөм сөз каражаттарына көңүл буруу зарыл. Алардын сөз тизмегиндеги ордун, маанисин түшүндүрүү керек. Сөздүк жумуштар өзгөчө адабий окуу сабагында негизги орунда турат. Анткени балдар чыгармаларды окуу менен бирге түшүнүксүз сөздөрдүн маанисин билүүгө жетише алышат. Бул, албетте, окуучунун сөзүн байытат, түшүнүгүн кеңейтет, ойлоосун өстүрөт. Баланын сөзү канчалык бай болсо, анын ойлоо жөндөмдүүлүгү да артат, оюн жеткиликтүү жана мазмундуу эркин түшүндүрө алат.

Түшүндүрүп окутууга үйрөтүүдөгү максат, биринчиден, чыгармалардын бөлүмдөрүнүн байланышын аныктоого үйрөтүү жана окуучуларды өз алдынча көркөм чыгармалардан окууга, окулган материалдардын идеялык мазмунун түшүнүүгө, талдап айтып берүүгө жетиштирүү. Ырлардан, аңгемелерден, тамсилдерден, калптардан кездешкен тааныш эмес сөздөрдүн маанисин аныктап, өз сөзү менен түшүндүрүүгө жетишүү.

Экинчиден, окуучулардын ырларды түшүнүктүү, туура, үн кубултуп (көркөм), ылдам, так, сезимдүү үн чыгарып жана ичтен окууга машыктыруу. Ошону менен катар өз жана башка бирөөнүн окуганын туура түшүнүп, өз алдынча эркин айтып берүүгө үйрөтүү.

**Абыканова Акылгул
Айнидиновна**

Билим берүүнүн отлични-
ги тажрыйба алмашат.

ОКУУЧУЛАРДЫН ТААНЫП БИЛҮҮ ИШМЕРДҮҮЛҮКТӨРҮН АКТИВ- ДЕШТИРҮҮ

«Инсандын интеллектин гана өнүктүрүп, анын нравалык жагын калыптандыра албасаң – бул коом үчүн эң чоң коркунуч»

Ф. Рузвельт

«Тарбия жана өнүгүү – бул процессинин эки жагы. Бала окуп жатып гана өнүкпөйт, бирок тарбиялануу жана окуу менен өнүгөт»

Рубинштейн С. Я.

Азыркы учурда мамлекетке кандай инсан баалуу? Албетте, активдүү жана чыгармачыл адамдар. Ошондуктан, **учурда окутуунун негизги максаты**, окуучулардын өз алдынча ой жүгүртө билүү, проблемаларды чече билүү көндүмдөрүн өнүктүрүү. Ал эми баланын өнүгүүсү

- тукум куучулук,
- айлана чөйрөнүн таасирине,
- окутуп – тарбиялоо,
- баланын өзүнүн активдүүлүк факторлорунан көз каранды. Бул факторлор өз ара тыгыз байланышта.

Баланын окуу материалын толук өздөштүрүүсү, анын таанып билүү активдүүлүгүнүн негизинде гана ишке ашат. Башталгыч мектепте бала окуп үйрөнүүнү үйрөнөт, ошондуктан, анын кийинки этаптардагы билим алуусунун жетишүүсү башталгыч мектептеги алган билимдерине тарбиясына көз каранды. Андыктан башталгыч мектептин мугалимдери окуучунун активдүүлүгүн стимулдаштыруучу ар түрдүү метод, ыкмаларды колдонуп окутуусу зарыл. Жогоруда айтылгандай азыркы учурда **«башталгыч класстарынын таанып билүү кызыгуусун активдештирүү»** - мектепте окутуунун негизги проблемаларынын бири. Бул проблемаларды че-

чүүдө, башталгыч мектепте баланын психикалык өнүгүүсүнүн бирден бир шарты катары анын **активдүүлүгүн** карап чыгуу керек - деген максаттын үстүндө ой жүгүртүп, төмөнкү милдеттерди ишке ашыруу зарыл.

Ал милдеттер:

- баланын таанып билүү активдүүлүгү эмне экендигин жана анын түрлөрү менен таанышуу;
- башталгыч класстардын психологиялык өзгөчөлүктөрү;
- окуучулардын активдүүлүгүнүн белгилерин карап чыгуу;
- мугалимдерди башталгыч мектептин окуучуларынын таанып билүү иш аракетин активдештирүүнүн психологиялык- педагогикалык негиздери менен тааныштыруу;
- балдардын физикалык жана психикалык активдүүлүктөрүн пайда кылууда улуулардын ролу.
- Таанып билүү иш аракеттерин активдештирүү үчүн зарыл шарттарды түзүүнү карап чыгуу.

Таанып билүү активдүүлүгү деген эмне?

Окумуштуулардын айтуусунда, таанып билүү активдүүлүгү – бул окуучунун иш аракетинин сапаты.

Эффективдүү билимге ээ болууга умтулууда окуу процессине жана мазмунуна болгон мамилесинде пайда болгон окуучунун ишмердүүлүгүнүн сапаты.

Эгер окуучу жакшы окуса, анда анын таанып билүү активдүүлүгү жогору деп билебиз. Бирок таанып билүү активдүүлүгүнүн бир нече түрү жана белгилери бар, **окуу** анын бир гана түрү. Ошондуктан улууларга биринчи **таанып билүү активдүүлүктүн пайда болуу белгилерин** так билүүсү керек.

Активдүүлүктүн түрү:

1. Сырткы активдүүлүк (биринчи жооп берүүгө шашат, ордунан кыйкырат, жарышып жооп берет)
2. Ички активдүүлүк (ойлонуусу активдүү, сыртынан пассивдүү, жаңы нерсени билүүгө болгон кызыгуусу, умтулуусу – таанып билүүдө сыртынан билгизбей деле активдүү ой жүгүртөт)

Окуп үйрөнүү процессинде сырткы жана ички активдүүлүгү тең катышат.

Башталгыч мектеп курагында балдардын жүрүш-турушундагы өзгөчөлүктөр:

- өтө кыймылдуу,
- эрксиз кыймылдуу,
- башкалардын жүрүш-турушуна тез кошулушат,
- шайырдык,
- көңүл буруунун туруксуздугу,

Таанып билүү активдүүлүгүнүн пайда болуудагы негизги белгилери:

1. Окууга болгон мамилеси:

- окуунун маанисин эмнеден көрө билүүсү,
- үй тапшырмасын үзгүлтүксүз аткарайт)

2. Билим сапатынан:

- программадагы материалды билим, билгичтик жана эң негизгиси – алган билимин турмушунда колдоно билүү

3. Окуу иш аракетинен мүнөздүү өзгөчөлүгү:

- көңүл буруунун туруктуулугу,
- ой жүгүртүүсүнүн активдүүлүгү,
- эмгекке болгон жалпы абалы,
- эмоционалдык – эрктүүлүктүн пайда болушу,
- сырткы активдүүлүгү,

4. Окуудан тышкы таанып билүүгө карата мамилесинин иш аракети:

- өтө кызыгуусу,
- системалуу иш аракети.

Таанып билүү активдүүлүгүнүн өнүгүү деңгээлдеринин өзгөчөлүктөрү:

1. Чыгармачыл активдүүлүк:

- биринчи группага кирген окуучулар өз билимин тереңдетүү менен алагды,
- окуу материалын жакшы билет, программадан тышкары да көп билет,
- билимдери терең, башкалардын жообун толуктап турушат,
- сабакта көңүл буруусу жакшы,
- жаңы материалды кубануу менен кабыл алууда сырткы активдүүлүгүндө көрүнөт,
- бош убактылары жок (кружок, секция, чыгармачылык менен алагды; максаттуу түрдө китеп окушат, телевизор көрүшөт, компьютерде иштешет).

2. Жакшы жетишкен окуучу:

- Мектепке кызыгуу менен барышат,
- жаңы материалды тез жакшы өздөштүрөт, бирок программада гана каралган материал менен гана чектелишет,
- булар да сыртынан активдүү, көп суроо беришет,
- Алар дагы кружок, секцияларга катышат, бирок максат коюу жок. Иш аракети кызыгууга жараша өзгөрүп турат.

3. Окуш керек деген түшүнүк менен гана окуган балдар:

- Окууда система жок,
- алар бүгүн жакшы жооп берсе, эртеси унутуп коёт,
- жаңы материал аз кызыктырат, алаксуу көп болот,
- алар керек деген ой менен гана окушат, суроону аз берет, же бербейт,
- тапшырманы аткарууда көңүл буруу туруктуу эмес жана абдан кызыктуу болгондо гана жанданып активдешет,
- алар аз окуйт (керек болгондо) кружок, секцияларга барбайт, чыгармачылыкка аз кызыгат.

Бала кайсыл жаш курагында болбосун, анын активдүүлүгү психикалык өнүгүүнүн бардык этаптарында иш аракетин негизинде калыптанат.

Эффективдүү иш аракетин негизги шарты – бул анын бала үчүн маанилүүлүгүндө.

Ар бир иш аракети өнүгүүсү ишти уюштуруудан жана мазмунунун өнүктүрүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүнөн көз каранды.

Улуулар үйрөтүү процессинде, ар түрдүү метод, ыкмаларды колдонуу менен окуучулардын билим, билгичтик, көндүмдөрүнүн калыптануусуна шарт түзөт.

Баланын активдүү өнүгүүсүнө улуулардын тийгизген таасири.

Балдар ишенчээк, ээрчиме жана чынчыл, сыр сактоонун маанисин түшүнө бербейт.

Эгерде улуулар баладан төмөнкүлөрдү талап кылса:

- тынч жүрүм-турумун,
- тил алчаактыгын, анда баланын психикалык өнүгүүсү токтойт (башкалар менен баарлашуу жөндөмдүүлүгү калыптанбайт, түнт болуп, эмоционалдык жактан өнүкпөйт).

Эгерде улуулар балдардын активдүүлүгүнө көңүл бурса:

- Баланын активдүүлүгүн жетектейт,
- Жаңы психикалык билимин өнүктүрөт,
- Баланын инсандык сапаттары өнүгөт.

Окуучунун активдүүлүгүн мактоо менен жетектесе, бала дайыма өсүүдө болот. Мисалы: ...

жыйынтыгында:

- Башталгыч мектептин балдары мугалимдин сөзүнөн өзүлөрүн күзгүдөн көргөндөй болушат.
- Бул жерде эң маанилүүсү окуучунун жетишкендиктерин белгилөө жана өзүн-өзү туура баалай билүүсүн жогорулатуу.

- Активдүүлүктүн ийгилиги – бул жаңы ийгиликке жетүүгө дем берген, өзүнө ишенимди жогорулаткан балалык бакыттын булагы.
 - Тартиптүүлүктү өтө талап кылуу окуучуларды активдүүлүктөрүн токтотот, демилгесин түшүрөт, жок кылат.
 - Активдүүлүктүн төмөндөшү: кызыгууну жоготот.
 - Кайгырууну, сарсанааны күчөтөт.
- Окуучулардын таанып билүү иш аракетин активдештирүүгө төмөнкүлөр керек:
1. баланын иш аракетти эркин тандоосу(оюн – кызыктуу, бала үчүн маанилүү болгонго чейин)
 2. баланы туура шыктандыруу:
 - Иш аракеттин ийгилигин туура калыс кароо (өзү аткарган жана андан туура көчүргөн) **мугалим тарабынан**;
 - Иш аракеттин туура бааланышын түшүндүрө билсе (окуучу тарабынан);
 - Баланын аң сезимдүүлүгүн, тапкычтыгын, туура ой жүгүртө билгендигин белгилөө менен өзүнө болгон ишенимин жарата алса.
 - Ар бир бала өзүнүн ийгиликтери боюнча дайыма маалымат алып туруусу керек, **Мисалы**, сабак учурунда кичине изилдөө жүргүзгүлө: текшерүү ишинде, бирөөлөрүн мактагыла, экинчилерин урушкала, үчүнчүлөрүнө көңүл бурбагыла. Кайсыл окуучулар тапшырманы жакшы аткарган байкагын, ойлон эмне үчүн?
 3. Балдар окутуу учурунда эмнени өздөштүрүү керектигин аң-сезимдүү түшүнүүлөрүү керек.
 4. Башталгыч мектепте окуу материал сөзсүз эмоционалдуу жактан жагымдуу, (сабак бир тондо болбоо керек).
 5. Активдүүлүк жөнүндө сөз болгондо,
 - Сырткы активдүүлүк,
 - Ички активдүүлүк бар экендигин унутпагыла.
 6. Окуу материалы так жана жеткиликтүү болуусу зарыл.

Эстен чыгарбагыла: мугалим окуучуга багыт гана берүүсү керек.

Башталгыч мектепте мугалимдердин сабактары ар түрдүү методдорду жана ыкмалардын формаларын колдонуу аркылуу, окуучулардын таанып билүү активдүүлүгүн, таанып билүү иш аракетин өнүктүрүп, андан ары алып кетүүсү керек. Ал үчүн сабакты жаш өзгөчөлүгүнө ылайык

түзүү керек, оюн түрүндөгү методдорду колдонуу зарыл, жаңы материалды жандуу, эмоционалдуу, көрктүү көргөзмө куралдарды колдонуу менен өтүү керек.

Конурбаева Жумагүл Салиевна

Ардактуу профессор
Табигый математикалык
билимдер жана аларды
башталгыч мектепте
окутуунун технологиясы
кафедрасы,
педагогика факультети

КЕНЖЕ МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫ- НА ТЕКСТҮҮ МАСЕЛЕЛЕРДИ ЧЫГАРУУНУ ҮЙРӨТҮҮНҮН ЫКМАЛАРЫ

Башталгыч математиканын негизги бөлүктөрүнүн бири болуп, текстүү маселелер эсептелет. Маселелердин жардамы менен математикалык түшүнүктөрдү калыптандыруу, закондорду жана закон ченемдүүлүктөрдү өздөштүрүү иш жүзүнө ашырылат. Маселе чыгарууда окуучулардын аң-сезимдери, логикалык, ой-жүгүртүүлөрү айкын болот. Маселе чыгаруу кенже мектеп окуучуларынын өз алдынча луулугун, өзүн-өзү уюштуруусун, оюн бекемдөөсүн, активдүүлүгүн, инсан катары өз жөндөмдүүлүктөрүн көрсөтө билүүсүн өркүндөтүүгө багытталат.

Маселе чыгаруу-окуу процессинде окуучуларды биримдүүлүккө үйрөтүп, эмоциялык кулк-мүнөзүн өркүндөтүүгө жана демилгелүүлүктөрүн арттырууга көмөкчү болот. Ошондуктан, башталгыч математиканы окутууда, окуучуларды маселе чыгарууга үйрөтүүнүн мааниси чоң.

Текстүү маселе - бул арифметикалык амалдарды аткаруу менен жооп берүүчү суроо. Текстүү маселелер аткарылган арифметикалык амалдардын санына жараша жөнөкөй жана курама маселе болуп экиге бөлүнөт.

Бир эле арифметикалык амалды аткаруу менен чыгарылуучу маселе - жөнөкөй;

Эки же андан ашык амалдарды аткаруу менен чыгарылуучу маселе- курама маселе деп аталат.

Баишталгыч математиканы окутууда 1-2-класстарда негизинен жөнөкөй маселелер чыгарылат.

Ал эми 3-4- класстарда чыгарылуучу маселелер курама маселелер болуп эсептелет. Ошолордун ичинен кыймылга карата жана геометриялык мазмундагы маселелердин кээ бир типтерин чыгаруунун ыкмаларына токтололу.

Маселе: бир шаардан карама-каршы багытта бир эле убакытта учуп чыккан самолёттун биринчисинин ылдамдыгы 600 км/саат, экинчисиники 700 км/саат болсо, алар 4 сааттан кийин бири-биринен кандай аралыкта болушат?

Бул маселе 4-класста чыгарылат, себеби, анда ылдамдык, убакыт, аралык чоңдуктарынын арасындагы көз карандылыктар каралат.

Бул маселени чыгарууда төмөнкүдөй этаптарга токтолуу маанилүү:

1-этап. Даярдоо этабы болуп эсептелип, анда ылдамдык, убакыт жана узундук чоңдуктарынын арасындагы көз карандылыкты кайталоо пайдалуу.

Мисалы,

- 2 саатта атчан жана лыжачан кишилердин кимиси көп аралыкты басып өтөт? (жооп: лыжачан, себеби, анын ылдамдыгы чоңураак).

- Поезд канча убакытта 120 км аралыкты; 180 км аралыкты басып өтөт? (жооп жок) ылдамдыктар белгисиз)

- Велосипедчен адам кандай ылдамдык менен жүрө алат? (15 км/саат ылдамдык менен)

2-этапта маселенин шартын окугандан кийин аңгеме методу колдонулат:

Мугалим төмөнкүдөй суроолорду берет:

Биринчи самолёт канча саат учкан? (4 саат)

Эмне үчүн самолёттор бирдей убакытта учушкан? (алар бир эле убакытта учуп чыгышкан).

Кайсы самолёт көп аралыкты учуп өттү? Эмне үчүн? (Биринчи самолёт. Анын ылдамдыгы чоң).

Самолёттор бири-бирине жакындашабы же алысташабы? (Алысташты, анткени алар карама-каршы багытта учушкан).

3-этапта талдоону:

а) суроосунан белгилүүлөргө карата,

б) же тескерисинче, берилгендеринен маселенин суроосуна карата жүргүзсө болот.

а) маселедеги суроого жооп берүү үчүн эмнени билүү керек? (Ар бир самолёттун ылдамдыктары жана учуу убакыттарын).

- Маселеде эмнелер белгилүү (ылдамдыктар

жана убакыт белгилүү, алардын жардамы менен эки самолёттун учуп өткөн аралыктарын эсептөөгө болот, андан кийин табылган маанилерди-аралыктарды кошуу керек).

б) Бул учур төмөнкү суроолордун жардамы менен талданат.

- Биринчи самолёттун учуп өткөн аралыгын аныктоого болобу?

- А экинчи самолёттукунчу?

- Эми маселедеги негизги суроого жооп берүү үчүн эмне иштөө керек?

Маселени талдоону көрсөтмөлүү интерпретация менен толуктоо да максатка ылайык.

600км

700км

? км

t=4 саат

1-сүрөт.

4-этапта маселени талдоодон кийин окуучулар аны чыгаруунун планын түзүшөт. Бул учурда маселени эки жол менен чыгарса болоору билинет.

1-жолу: Адегенде самолёттор бир саатта бири-биринен канча километр алысташаарын, андан кийин 4 саатта канча километрге алысташаарын табабыз.

2-жолу: Адегенде 1-самолёт 4 саатта канча км учуп өтөөрүн аныктап, андан кийин ошол эле убакта 2-самолёт канча учуп өткөндүгүн табабыз, алынган натыйжаларды кошуу менен маселенин негизги суроосуна жооп беребиз.

5-этапта маселенин чыгарылышын: а) амалдарды өзүнчө аткаруу; б) туюнтма түзүү жолдору менен жазып, төмөнкүдөй таблица түрүндө толтурабыз.

чыгаруунун жолу		II
жазуунун жолу		
Амалдар боюнча	$700 \cdot 4 = 2800(\text{км})$ $600 \cdot 4 = 2400(\text{км})$ $2800 + 2400 = 5200(\text{км})$	$700 + 600 = 1300(\text{км})$ $1300 \cdot 4 = 5200(\text{км})$
туюнтма түзүү аркылуу	$700 \cdot 4 + 600 \cdot 4 = 5200(\text{км})$	$(700 + 600) \cdot 4 = 5200(\text{км})$

Жообу: самолёттор 4 сааттан кийин бири-биринен 5200 км аралыкта болушат.

Адатта маселенин жообун, анын чыгарылышынын тууралыгын текшергенден кийин жазуу керек.

6-этапта маселенин чыгарылышынын тууралыгы текшерилет. Ал төмөндөгүдөй жолдор менен жүргүзүлөт:

Маселени башка жол менен чыгаруу;

Жообунда алынган сан менен маселенин шартында берилген белгилүү сандардын арасындагы туура келүүчүлүктү аныктоо менен, мисалы, каралган маселеде $5200:4=1300$ (км/саат) жана $1300-600=700$ (км/саат).

Берилген маселеге тескери маселе түзүү жана аны чыгаруу менен. Текшерүүнүн бул жолу узак жана чындыгында, текшерүүнүн экинчи учуруна алып келет.

Маселенин чыгарылышынын тууралыгын текшерүүнүн жеңил жолу болуп, маселени башка жол менен чыгаруу эсептелет.

Эми 4-класстын Математика окуу китебинде берилген геометриялык мазмундагы кээ бир маселелерге типтеш маселелердин чыгарылышына токтололу.

Бул маселени чыгаруунун даярдоо этабында тик бурчтук жөнүндөгү маалыматтарды толук кайталоо максатка ылайык. Андан кийин маселени талдоо:

Маселе: Тик бурчтуктун периметри 40 см, ал эми аянты 96см(кв.), болсо, анын жактары кандай болушу мүмкүн?

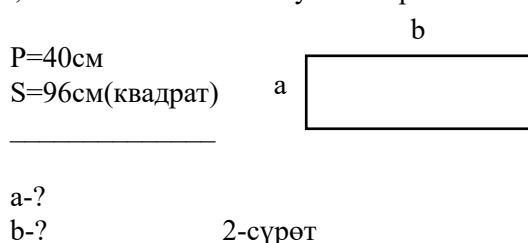
Бул маселени чыгаруунун даярдоо этабында тик бурчтук жөнүндөгү маалыматтарды толук кайталоо максатка ылайык. Андан кийин маселени талдоо:

Маселе эмне жөнүндө экен? (тик бурчтук)

Эмнелери белгилүү? (периметри, аянты)

Эмнени табуу керек? (анын жактарынын узундуктарын).

Ушундан кийин маселенин кыскача шартын жазып, аны чийме менен толуктоо керек:

Маселени чыгаруу: Тик бурчтуктун жактарынын узундуктары a жана b; периметри $P=2\cdot(a+b)$, ал эми аянты $S=a\cdot b$. Формулалардагы

белгилүү чоңдуктардын маанилерин коюп төмөнкү барабардыктарды алабыз:

$$40=2\cdot(a+b)$$

$$96=a\cdot b.$$

Жогорку класстарда болсо, бул жазуу эки белгисиздүү сызыктуу теңдемелердин системасы деп аталып, аны чыгаруу менен маселенин суроосуна жооп берилмек.

Ал эми башталгыч класстарда маселе башкача жол менен чыгарылат.

$40=2\cdot(a+b)$ -бул тик бурчтуктун периметри. Барабардыктын эки жагын тен экиге бөлсө ($20=a+b$)-жарым периметр келип чыгат. Эми: $20=a+b$, $96=a\cdot b$ барабардыктарына (башталгыч класстарда теңдемелер системасы деген түшүнүк окутулбагандыктан, системаны барабардык деп атадык) ээ болобуз.

Бул учурда мугалим окуучуларга:

-бир эле убакта кайсы эки сандын суммасы 20 га, ал эми көбөйтүндүсү 96 га барабар болот?-деген суроону берет. Окуучулар өз кезегинде бул эки шартты тең канааттандырган сандар 8 жана 12 экендигин айтышат, б.а.

$$a=8\text{см}, b=12\text{см, себеби}$$

$8\text{см}+12\text{см}=20\text{см}; \quad 8\text{см}\cdot 12\text{см}=96\text{кв.см}$ болот. Чындыгында эле $a+b=20$ ал эми $a\cdot b=96$ болду

Жогоруда каралган эки шартты $a=12 \quad b=8\text{см}$ маанилери да канааттандырат, башкача айтканда, $12\text{см}+8\text{см}=20\text{см} \quad 12\text{см}\cdot 8\text{см}=96\text{кв.см}$

Ошентип, берилген маселенин эки вариантта жообу келип чыкты:

$$a=8\text{см}; \quad b=12\text{см};$$

$$a=12\text{см}; \quad b=8\text{см}.$$

Маселенин чыгарылышынын тууралыгын текшерели:

$$40=2\cdot(8+12)$$

$$2) 96=12\cdot 8$$

$$40=40$$

$$96=96$$

$$96=8\cdot 12$$

$$40=2\cdot(12+8)$$

$$96=96$$

$$40=40$$

Алынган сан барабардыктары маселенин туура чыгарылгандыгын көрсөтөт.

Ошентип, башталгыч класстарда мындай типтеги маселелер белгисиздердин маанисин тандоо жолу менен чыгарылаарын көрдүк.

Маселе: поезд 70 км саат ылдамдык менен эки жарым саат жүргөндөн кийин дагы өтүлгөн жолдон эки эсе узун жол калды. Поезд бардыгы канча жол жүрмөк?

Биринчи маселени чыгарууда каралган тиешелүү этаптарды өткөндөн кийин маселенин кыскача шартын жазуу керек:

$V_1=70$ км/с
 $t=2$ саат 30 мин.
 S_1 - өтүлгөн жол
 S_2 - калган жол
 $S_2=2 \cdot S_1$
 S -? бардыгы

Мында S_1 -эки жарым саатта өтүлгөн жол, ал азырынча белгисиз, ошондуктан «?» белгиси коюлат, бирок аны тапса болот ал эми S_2 -калган жол-ал дагы белгисиз, бирок өтүлгөн жолдон эки эсе узун болгондуктан ($2 \cdot S_1$) туюнтмасы аркылуу жазабыз. S -поезд өтүүгө керек болгон бардык жолдун узундугу, ал өтүлгөн жана калган жолдун узундуктарынын суммасына барабар.

Бул маселени чыгаруудагы кыйынчылык 2 жарым саатта өтүлгөн жолду табууда болот. Анткени, 4-класста кыймылга карата берилген маселелердин көпчүлүгүндө убакыт бүтүн сандар менен берилет да убакыт менен ылдамдыктын чоңдуктарын көбөйтүп, өтүлгөн аралыкты таап коюу кыйынчылык жаратпайт. Ал эми бул маселеде өтүлгөн жолду $70\text{км/саат} \cdot 2,5\text{саат} = 175\text{км}$ деп эсептөөгө болбойт, анткени окуучулар ондук бөлчөк жана алардын үстүнөн жүргүзүлүүчү арифметикалык амалдарды азырынча билбейт. Ошондуктан мындай маселени чыгарууда мугалим окуучулардын көңүлүн ылдамдык жана аны өлчөөнүн бирдиктерине буруу керек. Окуучуларга 70км/саат -бул 1 саатта 70 км басып өтөөрүн баса көрсөтүү керек.

Анда 2 саатта поезд $70\text{км} \cdot 2 = 140$ км аралыкты өтөт. Эми жарым саатта поезд канча аралыкты өтөт? Бул суроого окуучулар деле $70\text{км} : 2 = 35$ км деп жооп берүүсү мүмкүн. Ошентип 2 жарым саатта өтүлгөн жолдун узундугу: $S_1 = 70\text{км} \cdot 2 + 70\text{км} : 2 = 140\text{км} + 35\text{км} = 175\text{км}$.

Ал эми калган жолдун узундугу маселенин шарты боюнча $2 \cdot S_1$ -ге же $S_2 = 2 \cdot 175\text{км} = 350\text{км}$. Мындан поезд өтүүгө керек болгон бардык жолдун узундугу: $175\text{км} + 350\text{км} = 525\text{км}$ келип чыгат.

Ошентип жыйынтыктап жазсак, маселенин чыгарылышы төмөнкүдөй жазылат:

$70\text{км/саат} \cdot 2\text{саат} = 140\text{км}$ (2 саатта өтүлгөн жол)

$140\text{км} : 2 = 70\text{км}$ (1саатта өтүлгөн жол)

$70\text{км} : 2 = 35\text{км}$ (жарым саатта өтүлгөн жол)

$140\text{км} + 35\text{км} = 175\text{км}$ (2 жарым саатта өтүлгөн жол)

$175\text{км} \cdot 2 = 350\text{км}$ (калган жол)

$175\text{км} + 350\text{км} = 525\text{км}$ (өтүүгө керек болгон жол).

Жообу: 525 км аралыкты поезд өтүү керек.

Ушул сыяктуу маселелерге өзгөчө көңүл бурулуп, аны чыгаруу мугалимдин көзөмөлүндө жүргүзүлсө, керектүү жерде окуучуга туура багыт берилсе, натыйжада кенже мектеп окуучуларынын башталгыч математикалык билимине кандайдыр бир деңгээлде оң таасирин тийгизээри шексиз.

Билимдүүлүк - көп билгенде
эмес, колдоно билгенде.

Адольф Дистерверг

**Орусбаева Токон
Абдысаматовна**

кандидат педагогических наук, доцент, зав. кафедрой технологии дошкольного образования, Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева

**О ПРОГРАММЕ ПОДГОТОВКИ
ДЕТЕЙ К ШКОЛЕ «НАРИСТЕ»
В КЫРГЫЗСТАНЕ**

Подготовка детей к школе - задача комплексная, многогранная, охватывающая все сферы жизни ребенка. В Законах Кыргызской Республики «Об образовании», «О дошкольном образовании», в рамках реализации целей Стратегии Устойчивого Развития (2013-2017 гг.), «Стратегии развития образования Кыргызской Республики на 2012-2020 гг.» закреплено право ребенка на обязательную подготовку 6-летних детей к школе, которое является одним из приоритетных направлений в системе образования Кыргызской Республики.

В соответствии с Постановлением правительства Кыргызской Республики «О подготовке к школе детей, не посещающих дошкольные образовательные организации» от 30 августа 2012 года и во исполнение Закона «Об образовании» в Кыргызстане по инициативе Министерства образования и науки Кыргызской Республики в рамках проекта «Образование для всех» с целью обеспечения готовности к школе детей 6 лет, не охваченных какими-либо образовательными программами при технической поддержке проекта «Дошкольное образование в Кыргызской Республике», финансируемого Всемирным банком была разработана программа «Наристе» по подготовке детей к школе вначале 100-часовая, затем 240-часовая и на данный момент 480-часовая.

Практика показала, что краткосрочный процесс подготовки детей к школе не может быть эффективным, и только постоянные и систематические занятия с детьми в течение одного учебного года дают устойчивый и качественный результат. С этой целью во всех общеобразовательных школах и детских садах республики внедряется годовая

программа подготовки детей к школе «Наристе» (480-часов).

Впервые разработка программы была скоординирована с теми требованиями, которые заданы для учащихся первого класса новыми стандартами обучения - что должно облегчить детям освоению школьной программы и сделать переход от - до школы к школе более эффективным.

Программа «Наристе» также рекомендована к использованию в дошкольных образовательных организациях и нацелена на создание равных стартовых возможностей для обучения детей в начальной школе.

Программа подготовки детей к школе разработана в рамках реализации нормативно-правовых документов, таких как Закон Кыргызской Республики «Об образовании» (2003), Закон Кыргызской Республики «О дошкольном образовании» (2009), «Стратегия развития образования до 2020 года» (2012), а также в целях реализации Государственного образовательного стандарта Кыргызской Республики «Дошкольное образование и уход за детьми» (2012) с учетом основных предметных компетенций, определенных также в стандартах начальной школы, таких как «математика», «грамота», «художественно-изобразительное творчество», «физическое развитие», «развитие речи и ознакомление с окружающим миром».

Согласно приоритетам программы, процесс обучения в классах/группах подготовки к школе нацелен на решение проблем социализации и адаптации детей 6 лет к новым условиям жизни и на привитие детям элементарных навыков общения, сотрудничества, взаимодействия и преодоления психосоциальных барьеров.

Философия программы «Наристе» основывается на принципах доступности образования, реализации прав детей на качественную подготовку к школе, что в дальнейшем позитивно влияет на качество успеваемости в школе.

Программа разработана с учетом лучшего опыта национальных и зарубежных программ подготовки детей 6 лет к школе, а также рекомендаций учителей-практиков, завучей, директоров школ и национальных экспертов-консультантов в области развития детей младшего возраста.

Программа рассчитана на один год обучения детей перед поступлением в школу. Практика показала, что краткосрочный процесс подготовки детей к школе не может быть эффективным - только

постоянные и систематические занятия с детьми в течение одного учебного года дают устойчивый и качественный результат. Программа включает следующие разделы:

1. «Цели и задачи программы»;
2. «Характеристика областей развития детей 6-7-летнего возраста»;
3. «Общие требования к организации образовательного процесса для подготовки к школе детей с 6-летнего возраста»;
4. «Учебный план для подготовки к школе детей 6-летнего возраста»;
5. «Регламент программы подготовки к школе детей с 6-летнего возраста»;
6. «Развивающая среда»;
7. «Содержание предметных программ»;
8. «Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ)»;
9. «Мониторинг и оценивание достижений обучения и развития ребенка».

Раздел «Цели и задачи программы» раскрывает содержание основных целей и задач программы по обеспечению равного доступа и качественной подготовки 6-летних детей; цели и задачи обучения в каждой предметной области; перечень задач как методологии достижения поставленных целей; целей и задач образовательного процесса, с учетом интеграции областей развития ребенка 6 лет.

Раздел «Характеристика областей развития детей 6-7-летнего возраста» содержит информацию об основных областях развития детей 6-7 лет (физической, когнитивной, социально-эмоциональной, эстетической). Данный раздел включает описание областей детского развития с точки зрения изменяющегося процесса, который является системным и прогрессивным, основанным на взаимосвязи сфер (областей) развития.

Раздел «Общие требования к организации образовательного процесса для подготовки к школе детей с 6-летнего возраста» содержит информацию в отношении: основных требований к организации образовательного процесса; принципов работы педагога; требований к обучению детей 6 лет по программе «Наристе»; создания необходимых условий для организации и проведения занятий с детьми; построения образовательного процесса на комплексно-тематическом принципе планирования; дает описание нормативно-правовых документов, регламентирующих деятельность общеобразовательных организаций, реализующих данную программу.

Раздел «Учебный план для подготовки к школе детей с 6-летнего возраста». Содержащийся в данном разделе программы материал включает: перечень предметных областей; общую учебную нагрузку программы (количество учебных часов в неделю, месяц, год) по предметным областям: формирование элементарных математических представлений (далее - ФЭМП), физическое развитие, ознакомление с окружающим, обучение грамоте, развитие речи, художественно-изобразительная деятельность; количество занятий по каждому предмету учебного плана (неделя, месяц, год), необходимое ребенку 6 лет для полного усвоения учебного материала. Задачи учебного плана реализуются посредством поурочно тематических планов предметных областей, которые включают подробную тематику образовательной работы по физическому развитию, ознакомлению с окружающим, развитию речи, обучению грамоте, ФЭМП, художественно изобразительной деятельности. Поурочно-тематические планы составлены с учетом постепенного усложнения подачи учебного материала (от простого - к сложному); закрепления и повторения пройденного материала; отражения принципов интегрированного обучения и межпредметных связей.

Раздел «Регламент программы подготовки к школе детей с 6-летнего возраста». Данный раздел программы регламентирует временные рамки полного курса обучения (один учебный год); сроки реализации программы (начало - конец учебного года); объем учебной нагрузки за год (480 часов); количество учебных часов по предметам в неделю (месяц, год); длительность одного занятия (академического часа); количество выходных и каникулярных дней; режим работы; расписание занятий на неделю, включая игровую и музыкальную переменку.

Впервые в содержание образовательной программы, а именно в режим работы, включена игровая и музыкальная переменки. Ежедневное проведение игровой или музыкальной переменки направлено на усиление понимания значения и важности использования игры, различных видов музыкальной деятельности в процессе обучения и развития детей 6-летнего возраста. Во время игровой или музыкальной переменки ребенок реализует свое право на игру, самовыражение и развитие чувства прекрасного. Ребенок ежедневно (в течение 35 минут) принимает участие в различных видах игр и музыкальной деятельности

(сюжетно-ролевые, театральные игры, игры-драматизации, музыкальные игры, пантомимы, соревнования, подвижные и дидактические игры).

Проводя игровую переменку, педагог использует интегрированный подход к обучению; в комплексе реализует развивающие, обучающие и воспитательные задачи предметной области; знакомит детей с новым материалом и повторяет пройденный; проводит индивидуальную работу, активизирует работу детей по интересам в центрах развития.

Предлагаемая музыкальная переменка позволит компенсировать отсутствие музыкального занятия, даст определенные знания - слушать, танцевать, петь или отгадывать название музыкального произведения. На музыкальной переменке предоставляется возможность интересно отдохнуть, снять напряжение после занятий, обогатить свои знания по музыкальному искусству и нацелиться на успешное развитие, что делает его осмысленным и долговременным.

В раздел «Развивающая среда» включена информация о требованиях по созданию условий для реализации программы: при общеобразовательной школе или в специально отведенном помещении; требования к оснащению помещения (класса/группы) и безопасности окружающей среды; санитарному состоянию; учебному и игровому оборудованию; техническим средствам обучения (ТСО) и т. п.

Раздел «Содержание предметных программ» состоит из семи предметных программ, разработанных согласно Г осударственному стандарту «Дошкольное образование и уход за детьми» и стандартам начальной школы. Комплект парциальных программ включает общий объем образовательной работы по основным предметам учебного плана: «физическое развитие», «ознакомление с окружающим», «развитие речи и художественная литература», «обучение грамоте», «ФЭМП», «художественно-изобразительная деятельность», «второй язык» (кыргызский/русский).

Каждая из семи программ имеет однородную структуру подачи содержания предметного материала: описательная часть; цели и задачи предметной области; учебный план по предмету на год; поурочный тематический план на один учебный год; базовые ожидаемые результаты по окончании курса обучения (учебные действия) и предметные знания (умения, навыки). В рамках

данной программы впервые используется дифференцированный подход к ожидаемым результатам по окончании курса обучения, а именно «учебные действия» и «предметные знания», они рассматриваются как отдельные категории достижений ребенка 6-летнего возраста по окончании курса обучения по данной программе.

Раздел «Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ)» включает описание нормативных правовых актов, регламентирующих организацию инклюзивного образования на базе общеобразовательных школ; раскрывает цели и задачи инклюзивного образования детей в классах/группах подготовки к школе и принципы (правила) работы с детьми, имеющими ограниченные возможности здоровья, а также определяет круг лиц, ответственных за организацию инклюзивного образования.

Раздел «Мониторинг и оценивание достижений обучения и развития ребенка» включает объекты мониторинга и оценки, перечень приемов и методов, а также нормативные документы, регламентирующие основы проведения мониторинга и оценивания. Программа нацелена на решение социальной проблемы по обеспечению: равного доступа и качественной подготовки 6-летних детей, не охваченных дошкольными программами, к обучению в школе; вовлечения в образовательный процесс детей, имеющих особые потребности.

В рамках данной программы, подготовка детей к школе ведется по четырем направлениям:

- социальная адаптация;
- общее развитие (развитие памяти, внимания, интеллекта);
- формирование мотивов, побуждающих интерес к обучению;
- создание оптимальных условий для охраны и укрепления здоровья, физического и психического развития детей.

Программа, во-первых, придает особую значимость формированию у ребенка 6 лет навыков общения, взаимодействия со сверстниками, взрослыми и окружающей средой, которые являются базисными при поступлении в школу.

Во-вторых, программа направлена на решение педагогической цели - всестороннее развитие личности ребенка и формирование его готовности к усвоению знаний и систематическому обучению; овладение учебной деятельностью; обучение началам грамоты и математики; освоение элементов естественнонаучного способа познания

окружающего мира (опыты, эксперименты, исследования и т. д.).

Программа в значительной степени ориентирована на подготовку ребенка к обучению в школе и заключается в развитии уровня социальной адаптации к новым условиям, в развитии познавательных процессов, умении обобщать и дифференцировать в соответствующих категориях предметы и явления окружающего мира.

Готовность к обучению в школе определяется физическими возможностями ребенка, пониманием смысла учебных задач, осознанием способов выполнения действий; навыками самоконтроля и самооценки, уровнем развития волевых качеств, умением наблюдать, слушать, запоминать, добиваться решения поставленных задач. Приоритеты программы направлены не только на получение детьми 6-летнего возраста академических знаний, но и на формирование всестороннего развития личности ребенка: интеллектуального, нравственного, эстетического и физического.

Основные задачи программы:

Образовательные: развивать основные психические процессы, необходимые для успешного обучения в школе (внимание, память, мышление); сформировать представления и знания детей о Кыргызстане, столице Кыргызстана Бишкеке, родном крае (село, аил, город и т. д.), государственных символах, предметах национальной одежды; сформировать представления и знания детей о важнейших социальных нормах и ценностях, определяющих поведение человека в обществе и в школе; формировать элементарные математические представления; формировать речевую активность и фонетический слух; формировать эмоционально положительное отношение к обучению в школе; обучить элементарным навыкам конструктивного взаимодействия; развить навыки учебных действий, необходимых для обучения в школе; формировать умения выполнять инструкции и действовать по правилам; формировать учебную мотивацию; обеспечить преемственность предметных компетентностей между подготовкой детей к школе и начальным школьным образованием.

Развивающие: развивать у 6-летних детей навыки общения со сверстниками и взрослыми; формировать умение находить решения в различных жизненных ситуациях; организовывать процесс обучения, воспитания и развития детей с учетом интересов, потребностей и возможностей детей 6-летнего возраста; развивать мелкомоторные функции и графические навыки письма;

развивать интерес к естественнонаучной форме познания окружающего мира (опыты, исследования, эксперименты и т. д.); развивать способности элементарного логического мышления; формировать умения делать выводы и умозаключения; развивать творческие способности и воображение на занятиях и в процессе игровой деятельности; развивать физические возможности организма; развивать понимание важности для человека охраны, укрепления здоровья и физической культуры.

Воспитательные: воспитание у 6-летних детей патриотических чувств любви и гордости за свою Родину - Кыргызстан, природу родного края (села, города); воспитание уважения к народам, населяющим Кыргызстан; уважение к труду и ценностям, созданным трудом взрослых; формирование норм и правил нравственного поведения, воспитание уважения к ним; формирование коммуникативных качеств, потребностей и способностей к сотрудничеству; формирование системы ценностей школьника (трудолюбие, честность, аккуратность, дисциплинированность); воспитание уважения к сверстникам, всем окружающим людям; воспитание чувства взаимопонимания и взаимопомощи; привитие норм и правил культуры поведения в школе и обществе; развитие дружеских взаимоотношений и навыков позитивного взаимодействия с окружающими [1, 5-11].

В классах дошкольной подготовки образовательный процесс построен с учетом возрастных особенностей детей дошкольного возраста. Каждый класс обеспечен программой подготовки детей к школе, методическими рекомендациями к программе, методическими и дидактическими материалами, развивающими игрушками, которые через игровую форму способствуют развитию у детей мелкой моторики, формированию элементарных математических представлений, представлений о геометрических фигурах, развитию логического мышления, ориентировки на листе бумаги (в пространстве), умению объединять предметы в группы, обогащению словарного запаса детей, развитию связной речи, а также формированию социальных навыков [2].

**Акунова Айнура
Рысбековна,**

И.Арабаев атындагы КМУ-
нун доценти, педагогика
илимдеринин кандидаты

**БАЛДАРДЫ МЕКТЕПКЕ ДАЯРДОО-
ДО «КЫЗЫКТУУ КЫРГЫЗ ТИЛИ»
МУЛЬТИМЕДИАЛЫК КОШУМЧА
ОКУУ КАРАЖАТЫН ПАЙДАЛАНУУ**

Сиздердин назарыңыздарга сунушталып жаткан балдарды мектепке даярдоо программасынын алкагындагы «Кызыктуу кыргыз тили» окуу курсу шарттуу түрдө алты сабакка бөлүнгөн, орточо 50 саатка ылайыкталган кошумча окуу каражаты болуп саналат. Окуу курсунда интернет мейкиндигиндеги эркин жана акысыз колдонулуучу мультимедиялык каражаттар белгилүү максатка ылайык топтоштурулуп берилди. Анда ар кыл багыттагы салттуу жана интерактивдүү ыкмалар менен иштелүүчү тапшырмалар берилип, ар бир кадам сайын мугалим менен баланын ортосундагы кайтарым байланыш ишке ашырылып турат.

Максатыбыз азыркы мезгилдеги компьютердик технологиялардын мүмкүнчүлүгүн алты жаштагы мектепке чейинки курактагы балдарга өз эне тилин кыргыз элинин баалуулуктары менен эриш - аркак үйрөтүүдө кеңири пайдалануу менен балдардын таанып-билүүсүн өнүктүргөн, кызыктуу, натыйжалуу окуу процессин уюштуруу болуп саналат. Мугалимдерге, ата-энелерге, чондорго жана педагогдорго балдарды мектепке даярдоо үчүн кошумча окуу каражаты катары сунушталат. Баланын эне тилинде сабатын ачып, сөзүн өстүрүү менен эрте жашынан баштап улуттук аң-сезимин, дүйнө таанымын калыптандырууга жардам берет деген ишеничтебиз.

1-сабак

Саламдашууну, таанышууну, санакты үйрөтүүчү «Кызыктуу кыргыз тили» мультфильминин 1-бөлүмүн көрүп чыккыла.

<https://www.youtube.com/watch?v=J-CLzUXKuyo>

Кайтарым байланыш

- Мультфильмдин каармандары кимдер экен?
- Алар эмне кылышты?
- Ту, Ой, Мо, Бирс – булар эмнелер?
- Бафф каяктан келди? Кантип келди?
- Силер да мультфильмдеги ырды айтып, кыймылдарды жасагылачы!

Бир, эки – бийик секир,
Үч, төрт – алга түрт,
Беш, алты – олтур,
Жети, сегиз – тегерен,
Тогуз, он – тоголон.

- Мультфильмдеги топтордун сүрөтүн санап тарткыла.

1		6
2		7
3		9
4		8
5		10

«Санак ырын» чогуу айталы!

<https://www.youtube.com/watch?v=pxSp8kCpDsc>

«Санамай» ырын чогуу ырдайлы!

<https://www.youtube.com/watch?v=ygj4APvoado>

Жаңыл Каримованын «Таргыл мышык» деген аңгемесин уккула.

<http://taalim.lib.kg/targyl-myshyk/>

Кайтарым байланыш

- Мышыктын баласын эмне дейбиз?
- Ал кандай экен?
- Түйдөк жип деген эмне?
- Ийик менен эмне кылат?
- Ийикте эмне үчүн жип жок калды?
- Отургучта ким отурган деп ойлойсуң?
- Отургучту сүрөттөп берчи.

Табышмакты жандыргыла. Алардын сүрөтүн тарткыла.

Итче отурат,

Адамча жуунат.
Бул эмне?

Ак дүйнөдө бир кемпир бар жалгыз аяк,
Оозуна тиштегени чийден таяк.

Төрт бир тууган
Бир калпак кийген,
Ат сыяктуу
Адамдар минген.

чыгарып алып түстүү боёктор менен боёсоңор да болот.

Сөз жасоо	Жазуу	Сөз жасоо	Жазуу
АК		КАЧ	
АЧ		НАН	
КАК		ЧЫК	
БАК		ЧЫН	
ЧАЧ		КАН	
ЧАК		АБА	
МЫШЫК		ИЙИК	ОТУРГУЧ

«Керемет көч» мультфильми менен тамгаларды үйрөнөлү!

<https://www.youtube.com/watch?v=yCujo7iejHs>

<https://www.youtube.com/watch?v=GTho4y8Umg4>

Тамгаларды айталы жана жазалы. Муун курап окуйлу.

А	Б	К	Ч	Ы	Н
АК	БА	КА	ЧЫ	ЫК	НЫ

Куурчак театрынан «Мунарача үй» деген жомокту көрөлү!

https://www.youtube.com/watch?v=e_ZOSXBcH

Кайтарым байланыш

«Бөбөктэй» боёмо китепчеси менен иштөө.

<http://taalim.lib.kg/bobok/?category=2>

Электрондук китепчеден бака, чычкан, үлүл, жарганат, карга, короздун сүрөтүн таап компьютердин жардамы менен боёгула. Кагазга

«Шакек салмай» кыргыз элдик оюнун ойнойлу!

<https://www.youtube.com/watch?v=AYICzp5OSn8>

Кайтарым байланыш

- Оюнду канча оюнчу ойносо болот экен?
- Шакекти эмне кылабыз?
- «Алтын шакек учуп чык» деп эмне үчүн айтат?
- Шакек салынган оюнчуну жанындагылар кармап калса эмне болот?
- Калпакпы же жоолукпу деп эмне үчүн сурап жатышат?
- Бул оюнду жакшы ойнош үчүн кандай болушубуз керек экен?
- Оюн жактыбы? Эмнеси менен жакты?

Жаңылмачтарды так айталы!

Үч куш учту, Учкуч учту.	Көзү бүтүк Үч күчүк үшүп, Үнү бүтүп.	Бир ак чымчык, Эки ак чымчык, Үч ак чымчык, Төрт ак чымчык.
-----------------------------	--	--

«Ырыс алды – ынтымак» аттуу кыргыз эл жомогун угалы!

<http://kyrgyztil.taalimforum.kg/index.php/user/reader/29?pid=1196&t=80&pc=16>

ЫРЫС АЛДЫ – ЫНТЫМАК

Качандыр бир кезде акылман карыя болуптур. Анын тогуз уулу бар экен. Бирок балдары атасы айткан акылды укпай ар кимиси өз бетинче жүрөт, ага сырттагы кишилердин баары күлөт. Чоңу кичинесин сабайт, кичинеси чоңуна акырая карайт. Биримдиги жок тогуз баланы башкалар уруп кетет.

Атасы балдарынын кылыгы жөнүндө терең

ойго түшөт. Эми айла болбогон соң, чал өзү тоого барды да, үйүнө чоң тутам табылгыны көтөрүп келди. Балдарын чогултуп алып:

- Кана, балдарым, күчүнөрдү сынап көрөйүн. Мынабу табылгыны толугу менен сындыргылачы, - деди. Тогуз уулдун ар бири кезектешип күчүн сынады. Бооланган табылгыны эч кимиси сындыра албай, акыры шалдайып туруп калышты. Карыя табылгынын боосун чечип:

- Эми бирден сындырып көргүлө, - деди. Балдары табылгыны ошол замат эле чарт-чурт бөлүп: - Мына, сындырдык, - деп мактанышты. Абышка балдарды отургузуп алып, нускалуу сөз баштады:

- Мен силердин келечегиңерди ойлоп капа болом. Эгер ыркыңар жок болсо, душман силерди жанагы жалгыз табылгыдай бырча-бырча сындырып кетет. Ал эми бооланган табылгыдай бирдиктүү болсоңор, сындырмак түгүл, силерди эч ким майтара албайт. Менин айтарым ушул, - деди.

Кайтарым байланыш

- Карыянын канча баласы болуптур?
- Карыя эмне үчүн капа болду?
- Балдарына кандай тапшырма берди?
- Табылгы деген эмне?
- Балдары атасынын тапшырмасын аткара алыштыбы?
- Эмне үчүн атаны акылдуу дейбиз?
- Ынтымактуу туугандар кандай болот деп ойлойсуң?
- Кыргыз элинин «Ырыс алды – ынтымак» деген макалынын маанисин түшүндүрбү?

Жомокту ролдоштуруп аткаруу

«Чыр бала» ырын «Ак шоола» хору менен чогуу ырдайлы!

<https://www.youtube.com/watch?v=vEkvpchrLbc>

(Уландысы кийинки санда)

Муратов Абдыкарим

педагогика илимдеринин
доктору, профессор

БӨТӨН ТИЛДЕРДЕН КОТОРУЛГАН ЖОМОКТОР

Урматтуу окурмандар, бул рубрикада сиздер менен жомоктор дүйнөсүнө саякат жасайбыз. Журналыбыздын ар бир санында балдарга арналган жомокторду берип, башталгыч класстын мугалимдерине аз да болсо көмөк көрсөтөбүз деген ойдобуз. Бүгүн бизде кыргыз элине таанымал окумуштуу, Кыргыз Республикасынын эл агартуу отличниги, Кыргызстан Журналисттер Союзунун «Манас Руху» сыйлыгынын, Улуттук Жазуучулар союзунун Тоголок Молдо атындагы сыйлыгынын лауреаты, Кыргыз Өкмөтүнүн Балдар адабияты боюнча сыйлыгынын жана көптөгөн жогорку сыйлыктардын ээси, педагогика илимдеринин доктору, профессор Абдыкерим Муратов башка тилдерден которулган жомоктору менен конокто болмокчу.

Тоос неге куйругун түрлөнтүп ачып, жаба берет?

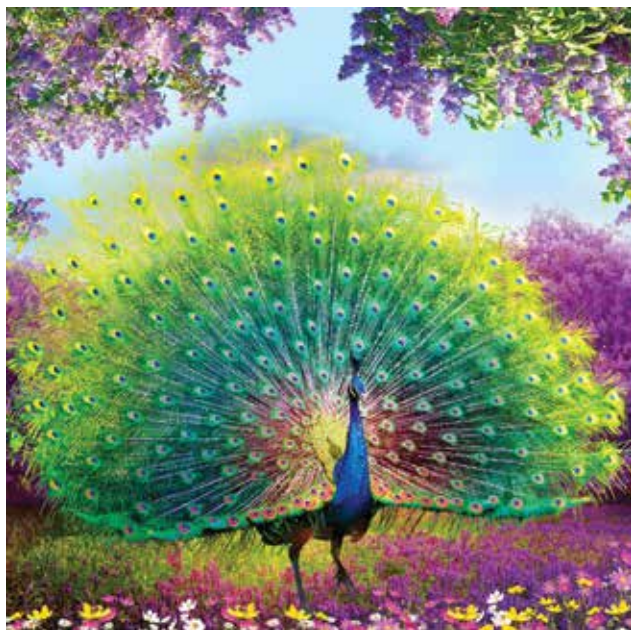
Силер, балдар, тоосторду билесиңерби? Ооба, билесиңер, ал канаттуу куйругун көтөрүп, жазып жиберсе, ушундай бир кооз, көп түс кошулган кооздукту таң кала карайсыңар. Өзү уча албаганы менен эми канат сымал куйругу бир укмуш.

Бир кезде ал дале короз сыяктуу койкойгон, куйругу не болсо да бир калыптан жазбаган, түркүн түсү жок эле канаттуу болуптур.

Анан эле бир күнү жаныбарларга жана канаттууларга мындай кабар келиптир:

- Жакын арада токойдун падышасы Арстан өзүнүн жанында дайыма жүрө турган бир канаттууну тандайт экен. Анын куйругу узун, кооз жана желпигич сыяктуу болушу керек имиш.

Муну уккан соң тоостун тынчы кетет. Канткенде узун, кооз, желпигич сыяктуу куйруктуу бо-

ломун дейт. Анан куйругун сазга да малат, сууга да салат, узун жана кооз болбойт.

Акыры ошентип түйшүк тартып жүргөндө бир күнү эле балээ басып эки дарактын ортосуна кыпчылып калат. Тартынат, тартынат, чыкпайт. Акыры эптеп денесин бошотуп атса куйругу калып калат. Болбой эле тартыла берет.

Дал ошол учурда тоос тердеп-кургап бет мандайын тиктесе дал эле бешенесинде Күн желеси – Асан-Үсөн туруптур.

- Мени тартып койчу? – дейт ага жалынып.

Күн желеси кызыл, жашыл, сары, кырмазы, пушту, көгүлтүр, дагы башка көп боёктор менен өзүн ажайып кылып боёп алыптыр. Анан ал тоосту катуу тарткан экен, анын куйругу чоюлуп, Күн желесине жете түшүптүр.

Ошондон кийин аз эле күн өтүп-өтпөй токойдогу жаныбарлар Арстан падышанын жанында жүргөн тоосту тааныбай калышыптыр, бул бейиштен келген башка бир канаттуу болсо керек деп ойлошуптур.

Тоос болсо Күн желеси бет мандайга келсе куйругум дагы өссүн, дагы көп боёктор менен боёнсом экен деп куйругун бирде жуумп, бирде жазып калыптыр...

Мажүрүм тал эмне үчүн башын жерге ийип калган?

Илгери-илгери мажүрүм тал дарак эмес адам болгон экен. Болгондо да келбеттүү, акылдуу кыз болуптур. Күндөрдүн биринде дал ошол кыз

жашаган айылга кайдан-жайдан келгени белгисиз душмандар каптап келиптир.

Келгендер элди чаап, байлыктарды талап, адамдарды өлтүрө баштаптыр.

Дал ошол кезде биз айткан келбеттүү жана акылдуу кыздын да ата-энесин да, бир туугандарын да өлтүрүшөт. Түн экен, кыз качып жөнөйт. Аны билип калган жоо артынан кууйт.

Кыз кача берет, куугун артынан бара берет. Бир жерге жеткенде кыздын аргасы түгөнөт. Андан ары шаркырап аккан суу экен. Өтө албай туруп калат. Куугундар болсо жакындан жакын келет. Мына алар кызды да көрүшөт.

Ошондо кыз сай боюнда өскөн даракка жалынып жиберет:

Кел, сен менин ордума адам бол да, мен сенин ордуна сендей тал болоюн! – Анан ал чачын жайып, көз жашын агызып бутун сууга малат.

Аңгыча эле «карс» эткен катуу доош чыгат. Бул доош дайрага кулап түшкөн талдын доошу эле. Тал агып кетет да, ордуна кыз мажүрүм тал болуп калат.

Куугундар кыз сууга агып кетти деп артка кайтышат.

Кыз болсо чачтарын самсаалатып, ата-энесин, айылын жана сууга агып кеткен талды жоктоп дайра боюнда өсүп калат.

Силер, балдар, азыр да суу жээктеп жүрсөңөр баскынчылардан качып барып, дарыя боюнда ыйлап жаткан мажүрүм талды көрөсүңөр...

Бактектин көкүрөгү неден темгил-ала болуп калган?

Кадимки биздин үйлөрдүн жанында адамдарга байырлап жашап жаткан бактектер убагында канаттуулардын эң чоңу болуптур. Аны менен бир гана алп кара куш таймаша алчу экен.

Алп кара куш менен бактек бири-бирине

өчөшүп, бири-бири менен жер талашып, жем талашып жашаптыр. Экөө биригип ууга чыкса бир үйүр жылкыны көтөрүп кетип, бир короо койдун баарын кырып таштачу экен.

Бир күнү экөө жараткандын жаалына калыптыр. Эмне кылып дебейсинерби?

Жараткан карап турса экөө бир токойдогу жаныбарлардын баарын кырып жок кылып келе жатыптыр. Жебейт даде экен, тээп эле өлтүрө биришиптир.

Анан ошол токойдо жашаган жалгыз үй-бүлөгө – кемпир менен чалга кезек келиптир. Абышка экөөнө айтыптыр:

Болуптур, силер өлтүрө турган бул аймакта биз эле калыптырбыз. Бирок бизди экөөң эмес, бириң гана өлтүрүп, ошонуңар жеңиңер керек, - дептир.

Адам ушинтип айтары менен эле экөө тебише кетиптир. Улам бир-бирден көккө көтөрүлүп чыгып, бири-бирин тээ калышат экен. Алардын урушунан токой чөлгө айланат. Көктөн шуншурулуп келе жатканда шамал, бороон жүрөт.

Ошентип алар бир жыл, эки жыл... он жыл бири-бирин жеңише албай алп денелери кечирейип, муштай болуп калат.

Экөөнө ачуусу келген Жараткан алп кара кушту жер бетинен жексен кылып жиберет.

Бактекти болсо кемпир-чалдын астына алып келет:

Мына бул канаттууну жакшы таанып алгыла, бул баягы силерди өлтүрө турган болгон бактек, мындан кийин ага бир жерине таанымал кылып эн салып, өзүңөр карап жүргүлө!

Жараткан ушундай деп айтканда алп кара куштан коркуп калган бактек өз денесин чал-кемпирдин алдына тосот. Чал унчукпай турса, кемпир нан жасап аткан экен, ачуусу менен бактектин көкүрөгүн чекич менен бир уруп жиберет.

Ошондон бактектин көкүрөгү ала темгил болуп, өзү болсо алп кара куштан корголоп, адамдардын жанынан чыкпай калыптыр...

Асаналиева

Бейшгүл

Усеновна

И.Арабаев атындагы КМУ
нун психология кафедрасынын ага окутуучусу

КЕНЖЕ МЕКТЕП КУРАКТАГЫ БАЛАНЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Кенже мектеп жаш курак болжол менен 6-7 жаштан 10-11 жашка чейинки балдарды камтыйт. Бул куракта бала жети жаштын кризисин башынан өткөрөт да, анын өнүгүүсүнүн социалдык кырдаалы өзгөрөт. Бул куракта бала жаңы социалдык ролду – окуучунун ролун кабыл алат, ал окуу иш-аракети менен тыгыз байланышкан. Анын өзүн аңсезимдүү андоосу түп тамырынан бери өзгөрүп, баалуулуктарды кайра баалоого алып келет. Бул куракта баланын психологиялык келбети өзгөрөт, анын таанып-билүү жана акыл мүмкүнчүлүктөрү, эмоция жана тынчсыздануусу, баарлашуу чөйрөсү өзгөрүп, кайра калыптанат. Бала өзүнүн жаңы ролун жакшы кабыл албайт, бирок аны сезет жана тынчсызданат: чоң адам болгонуна сыймыктанат ага өзүнүн абалы жагат. Баланын өзүнүн жаңы социалдык статусунун тынчсыздануусу «окуучунун ички позициясынын» пайда болушу менен байланышкан. «Окуучунун ички позициясы» биринчи класстын окуучусу үчүн чоң мааниге ээ. Бул окуучуга өзүнүн жаңы милдеттерин аткарууга, мектептеги кыйынчылыктарды жеңүүгө жардам берет.

Баланын мектепке барышы анын турмушундагы негизги өзгөрүүлөргө алып келет. Мектепте окуу иш-аракетинин башталышы баланын жашоосунун өзгөрүшүнө, жаңылануусуна алып келет. Анын жашоосу, коллективдеги, үй-бүлөдөгү абалы, кескин өзгөрөт. Бул курактын негизги иш-аракети – окуу иш-аракети, ал эми негизги милдети окуу жана билим алуу болуп эсептелет. Окуу – бул татаал эмгек, ал тартипти, уюшкандыкты, эрк аракеттерин талап кылат. Окуучу өзү үчүн жаңы коллективге кошулат, бул жерде окуучу мугалимдин жетекчилигинин астында окуу процессинде илимий түшүнүктөрдү өздөштүрүүгө жетишет.

Демек, окуучунун аң-сезими өнүгүп, инсандык сапаттары калыптанганда гана окутуунун функциясы иш жүзүнө ашат. Окуу иш-аракетинде билимдерди жана көнүгүүлөрдү, ыктарды өздөштүрүү анын эң негизги максаты жана натыйжасы.

Биринчи класска барганда балдар өнүгүүнүн жаңы этабына өтөт. Кенже мектеп жашындагы баланын өнүгүүсүндө байкалбаган психикалык өзгөчөлүктөр болгондуктан, алардын өнүгүү мүмкүнчүлүгүн көрө билүү, аларды мектептеги окууга даярдоонун шарты. Мектептеги окууга баланын психологиялык жактан даярдыгы объективдүү жана субъективдүү багытта каралып, мектеп жашына чейинки курактагы балдардын белгилүү билимдерге ээ болушу биринчи класстын программасын өздөштүрүүгө шарт түзөт. Алардын акыл иш-аракетинин, баарлашуусунун активдүүлүгү артат. Айлана-чөйрөдөгү заттардын касиети жөнүндө ой жүгүртүп, корутундулайт. Мектеп жашына чейинки баланын психикасынын өнүгүүсү анын окууга болгон даярдыгын объективдүү мүнөздөйт.

6 жаштан 11 жашка чейинки мезгил – бул учур баланын жашоо образын кескин түрдө өзгөртөт, жаңы милдеттүү болгон иш-аракетке өтүү менен, анын ага чейинки түзүлгөн жүрүм-турумдары толугу менен өнүгө баштайт.

Жогорку нерв системасынын касиети катары козголуу жана тормоздоо процесстеринин ортосунда тең салмактуулук пайда болот, бирок көп учурда козголуу процесси басымдуу болгондуктан окуучу кыймылдуу келип, сабактын аягына чейин жетпей, тез алаксыйт. Окуу процессин туура уюштуруунун жана мугалимдин системалуу койгон талабынын натыйжасында окуучунун окууга болгон аң-сезимдүү мамилеси пайда болуп өзүнүн жүрүм-турумун контролдой алат.

Психолог В.В. Давыдов аныктагандай кенже мектеп курагында окуу иш-аракети баланын аң-сезиминин өнүгүүсүндө өзгөчө мааниге ээ. Кенже мектеп окуучусунун аң-сезиминин окуу иш-аракетинде өнүгүүсү илимий, эксперименталдык жактан Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов, А.К.Маркова ж.б. окумуштуулар тарабынан изилденген. Д.Б. Эльконин белгилегендей бала мектепке келген күндөн баштап анын бардык иш-аракеттеринин системасы өзгөрөт.

Мектепте мамилелешүүнүн жаңы структурасы пайда болот. «Бала-уулу адам» системасында «бала-мугалим», «бала-ата-эне» деген дифференциациясы белгиленет.

«Бала-мугалим» системасы баланын ата-

энеге болгон мамилесин жана баланын балдарга болгон мамилесин аныктай баштайт. «Бешке» ылайык жүрүм-турум жана жакшы баа баланын улуулар менен жана теңтуштар менен болгон мамилесин конструкциялайт. «Бала-мугалим» системасы баланын жашоо-турмушунун борбору болуп, жашоонун жагымдуу шарттардын биримдигин түзүүчү экендигин билдирет.

«Бала-мугалим» мамилеси биринчи жолу «бала-коом» мамилесин көрсөтөт. Биринчи жолу «мыйзамдын алдында бардыгы бирдей» принциби иштей баштайт. Мектепте, кабыл алынган эрежелердин негизинде түзүлгөн, айкын белгиленген мамилелердин системасы болуусу керек.

Кенже мектеп окуучусунун окуусу ийгиликтүү болушу үчүн мугалим анын психологиялык жана курактык өзгөчөлүктөрүн, кенже мектеп окуучусунун окуусуна таасир этүүчү башка факторлорду эске алуусу зарыл. Мектепте окуу бала үчүн тааал иш-аракеттин бири, мугалим окуу иш-аракетин жана сабакты туура уюштуруу үчүн, оюн жана окуу иш-аракеттеринин өзгөчөлүктөрүн, бул куракта пайда болгон жаңы түзүлүштөрдү эске алуусу керек.

Биринчи класстын окуучуларынын ата-энелеринин эсине:

1. Баланын окуучу болом деген каалоосун колдогула.
2. Бала менен бирге мектептин эрежелерин жана нормаларын талкуулагыла.
3. Сиздин балаңыз мектепке окуйм деп келген. Адам окуп жатып бардыгын туура жасоосу мүмкүн эмес. Бала ката кетиргенге укугу бар.
4. Окуучу менен бирге күндүк режимди түзгүлө жана анын аткарылышын көзөмөлдөгүлө.
5. Биринчи класстын окуучусунун ийгиликке жетүүгө болгон каалоосун колдогула. Ар түрдүү иштерди аткарууда мактагыла. Мактоо жана эмоционалдык колдоо («Азаматсың», «Сен абдан жакшы аткардың») адамдын интеллектуалдык ийгиликтерин жогорулатат.
6. Эгерде баланын жүрүм-турумунда, анын окуу иштеринде тынчсызданууну байкасаңыз, кеңеш үчүн мугалимге же психологко кайрылыңыз.
7. Мектепке кирүү менен сиздин балаңыздын турмушунда сизден да авторитеттүү адам пайда болду. Бул – мугалим. Окуучунун мугалим жөнүндө пикирин сыйлаңыз.
8. Окуу – бул жоопкерчиликтүү жана оор эмгек. Мектепке баруу баланын жашоосун өзгөртөт, бирок оюндан, кубануудан, ар түрдүү иш-аракеттен айрыбашыңыз керек.

**Асаналиева Майрам
Мукашевна**

«Сейтек» ТЭЖББ мектеби
«Билим берүүнүн мыкты
мугалими» наамынын
ээси.

**КЫРГЫЗ ТИЛИ
4-КЛАСС (САБАКТЫН ПЛАНЫ-
НЫН ЭКИ ВАРИАНТЫ БЕРИЛДИ)**

Сабактын темасы: Уңгулаш сөздөр

Сабактын максаты:

1. Уңгулаш сөздөр жөнүндө маалыматын кеңейтет;

Сабактын жүрүшү:

Сабактын этабы	Мугалимдин иш-аракети	Окуучунун иш-аракети
Уюштуруу: 1-этап: Мотивация берүү	Доскада жазылган эпиграфка көңүл буруу. “Эмнени окуп-үйрөнбөгүн, Сен өзүң үчүн окуйсун!” Азаматсыңар! Мен силерге бүгүнкү сабакта көп ийгиликтерге жетишиңерди каалайм. Ийгиликке жетиш үчүн кандай негизги сапаттар бизди коштоп турушу керек?	-эпиграф боюнча оюн айтышат. - сабактагы ийгиликке жетүүнүн негизги сапаттарын айтышат. Мисалы: жалкоо болбош керек, өз оюн туура айтуу, көңүл буруу, сулуу жазуу ж.б.
2-этап: Билимдерин актуалдаштыруу	Мини тест:	Жазуу кайтарым байланыш: 1. -кана, -кеч, -стан булар кандай мүчө? А) куранды мүчө Б) уланды мүчө В) сөз өзгөртүүчү мүчө 2. Сүйлөмдө мүчөнүн жардамы менен кайсы сөз жасалды? <i>Кулуну ачкыч менен бекиттим.</i> А) кулуну Б) бекиттим В) ачкыч 3. Сөз өзгөртүүчү мүчө уланган сөз кайсы? А) илимпоз Б) илимге В) илимдүү 4. –лар мүчөсү кайсы сөзгө уланганда анын башкы тыбышы каткалаң болот? А) кой Б) топ В) топу 5. сөз өзгөртүүчү мүчөнү тап. А) -дан Б) -мер В) -ыш 6. сөз жасоочу мүчөнү тап. А) -ма Б) -ың В) -ыбыз 7. Уланды мүчө сөздүн эмнесин өзгөртөт? А) формасын Б) маанисин В) формасын да, маанисин да

2. Уңгулаш сөздөрдү мүчөлөрдүн жардамы менен өз алдынча түзөт;
Алардын мүчөлөрүнүн башкы тыбыштарын аныктап айтып берет;

3. Эрежени пайдаланып, туура жазууга машыгат;

Сабактын тиби: Жаңы теманы өздөштүрүү сабагы

Сабактын методу: Аңгемелешүү, сынчыл ойлөмдүн элементтери, проблемалык-түшүндүрүү, көрсөтмөлүүлүк, интерактивдик ыкмалар

Сабактын жабдылышы: Окуу китеби, кырдаалдык сүрөттөр, таяныч белгилер, ОТК,

Баалоо техникалары: Калыптандыруучу сурамжылоо, оозеки кайтарым байланыш, өзүн-өзү баалоо.

Предметтик компетенттүүлүктөр:

- китеп менен өз алдынча иштей алат;
- сөзгө сөз жасоочу жана сөз өзгөртүүчү мүчөлөрдөн туура жалгап уңгулаш сөздөрдү түзө алат;

3-этап: Максат-ты коюу (SMART)	Числону жазабыз. Макал: Жашоо ырахаты-ден соолук Күү угузам: эмненин үнүн угуп, сезип, элестетип жатасыңар? Берилген сүрөткө көңүл бурат. Ага мүчөлөрдү жалгап, сөз жасайт. - Сөздүк иши жүргүзүлөт: -чы, -дай, -суз, -га, -дан	-Комуз, комузчу, комуздай, комузсуз, комузга, комуздан. - Эмнени байкады? ушулар аркылуу эрежелерди айтуу, жаны теманы алып чыгуу, максат коюу.
4-этап: Жаңы материал менен иштөө	182-көнүгүү -Текстке тема коюп, көчүрүп жазат; (отурган окуучулар) - Уңгулаш сөздөрдү таап жазат;(доскада) -Синтаксистик талдоо жүргүзүү; (доска)	-Жазуу иши. -айыл, айылдын, айылдагы, айылыбыздын. -дөңсөө, дөңсөөгө, дөңсөөдө. -Биздин айыл тоого жакын жайгашкан.
5-этап: Бышыктоо	183-көнүгүү оозеки иштөө 184-көнүгүү уңгулаш сөздөргө сүйлөм түзөт. Кайсы сөз түркүмүнөн жасалганын аныкташат, талдашат. “Беш мүнөттүк поэзия” Эс алуу мүнөтү. Ырды көркөм окуп, кыялданууга чакыруу. (Музыканын коштоосунда бир окуучу чыгып окуйт) Ыр ким жөнүндө? Ал жөнүндө эмне айта аласыңар? 12-декабрда Ч. Айтматов тирүү болсо, канча жашка чыкмак? Чыгармачыл көнүгүүлөр: 1-топ: Маанилеш сөздөрдү бириктирген жалпы атты аныктап жазат. Ар бир катардагы ашыкча сөздүн алдын сызат. 2-топ: Сызыктын ордуна мааниси боюнча туура келген тиешелүү сөздү коюп жазат.	-Окуу, окууга, окуучу, окууну -жумуш, жумушчу, жумуштун, жумушка Мектеп, мектепке, мектепте, мектептердин. <i>(Окуучу ордунан түзгөн сүйлөмүн айтып жаздырат.)</i> Айтышат сыймык менен, Ар бир кыргыз: “Азамат уул биздин Чыңгыз!...” Айып жок жазганында, Адабият асманьында, Жаркырап күйгөн жылдыз! Жазгандарын түшүнүп, Сүйүп оку. Ой-маанисин көңүлгө, Түйүп оку! Сырдашкан ар адамга, Көрүнгөн ай-ааламга, Айтматов-бийик чоку! Китептерин дүйнө эли, Билет мүлдө. Анткени, Чыгып жатат түркүн тилде. Чакырып аруулукка, Тең орток ар улутка, Нур чачып көңүл, дилге Бактылуу кыргыз эли, “Манасы”бар Чыгаан талант, Чыңгыздай баласы бар. Тагдыр берген сыйлык бу, Даңктуу дайым кыргызы, Экөөндөй талыбас кош канаты бар! 1-топ: 1. А.Осмонов, Ч.Айтматов, Ю.Гагарин, Т.Сыдыкбеков 2. Чоң ата, небере, достор, уулу 3. май, бадыраң, каймак, курут 4. карагат, бүлдүркөн, пияз, кулпунай 5. Ысык-Көл, Сары-Челек, Талас, Соң-Көл 6. Тоо, талаа, асман, токой 7. чайнек, пияла, балта, кашык 8. Бишкек, Алма-Ата, Байкал, Москва 9. Эне, бешик, жол, бала

	3-топ: Төмөнкү сөздөргө маанилери байланышкан өз ара жуптарды түзөт. Кошумча көнүгүү: “Текст-маалымат” - өз алдынча тексти окуп чыгышат. Текстке тема коюшат. Уңгулаш сөздөрдү табышат. Аларды уңгу, мүчөгө ажыратат. -Бүгүнкү сабактан кийин ким кандай ойдо калды?	Айтматов-бийик чоку Б. Асаналиев 10. Ала кийиз, шырдак, туш кийиз, отун 2-топ: _____ -кичинекей, пил _____ _____ ачуу, ал эми бал _____ _____ куу, кой _____ _____ сүзөт, _____ учат _____ тегерек, _____ жалпак _____ узун, _____ кыска Жылан _____, гүл _____ _____ коркок, карышкыр _____ Аяздуу _____, нымдуу _____ 3-топ: Кайчы, обон, каймак, ысык, кубаныч, самолет Музыка-адамдардын көңүл ачуучу гана эмес, дарылоочу касиетке да ээ экендиги белгилүү. Азыркы учурда илимпоздор музыканы дарылоонун эң мыкты каражаты деп эсептешет. Чыгыш элдеринде мындай бир уламыш бар: Байыркы замандарда жашап өткөн акылман Сулайман падыша нерв оорусуна чалдыгат. Ошондо аны арфа деп аталган музыкалык аспаптын жардамы менен дарылашат. Сулайман сонун күүлөрдү абдан берилип угат. Күндө уга берип, баягы илдетинен айыгат. Еврипид деген атактуу ойчул адам мындай бир сөздөрдү калтырыптыр: “Ондогон оорулардан айыгам десенер, сыйкырдуу кайрыктарды уккула. Ал сени илдеттен арылтат” Ал эми Платон бизди өмүр бою музыканын ыргактары коштоп жүрө тургандыгын айткан. Уңгулаш сөздөрдү табат: музыка, музыканы, музыкалык, музыканын. <i>Рефлексия: (Өзүн жана башкаларды баалашат:)</i>
6-этап: Жыйын-тыктоо (кайтарым байланыш)	Абдан жакшы түшүндүм Кыйналуу болду – Кыйналдым -	Ойлорун айтышат. Абдан жакшы түшүндүм- Кыйналуу болду
7-этап: Тапшырма	185, 186-көнүгүү:	- китеп деген сөзгө бир нече уңгулаш сөздөрдү түзүп жазат. - алма деген сөздү катыштырып сүйлөм түзөт.

Анкета: _____

астын сызып көрсөтүү.

Мен сабакта катыштым	активдүү / пассивдүү
Сабактагы аракетиме	ыраазымын / ыраазы эмесмин
Сабак мен үчүн	узак / кыска болду
Сабакта мен	чарчадым / чарчаган жокмун
Менин маанайым	абдан жакшы / анча эмес
Сабактын материалы мага	түшүнүктүү / түшүнүксүз пайдалуу / пайдасыз кызыктуу / кызыксыз
Үй тапшырма мен үчүн	жеңил / оор кызыктуу / кызыксыз

**Жээренчиева Айгүл
Илиясовна**

«Сейтек» толук эмес
жалпы билим берүү
мектеби

ТҮЛКҮ МЕНЕН СҮЛӨӨСҮН

Сабактын максаты:

Билим берүүчүлүк: Жомок менен таанышат.

Түлкү жана сүлөөсүн жөнүндө маалымат алат.

Өнүктүрүүчүлүк: Шар, көркөм окуп, ролдо аткарып, логикалык чынжырчанын жандырмагын таап, макал айтуу менен окуучунун ой жүгүртүүсү өнүгүп, кабыл алуу, эске тутуусу калыптанат. Байланыштуу, сүйлөө кеби өнүгөт.

Тарбия берүүчүлүк: Айткандын баарын эле аткара бербей, акылдуунун сунушун аткарбай койбо – деген макалы аркылуу ар бир окуучу тарбияланат.

Сабактын тиби: Аралаш сабак.

Сабактын формасы: өз алдынча, топто, жупта иштөө.

Сабактын методу: Аңгемелешүү, көрсөтмөлүүлүк, логикалык, проблемалуу, интерактивдүү, изденүү методу

Сабактын жабдылышы: Окуу китеби, сүрөттөр, слайд.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу:

Адаттагыдай эмес саламдашуу (кыргыз, түрк, кытай, англис, орус, япон тилдеринде)

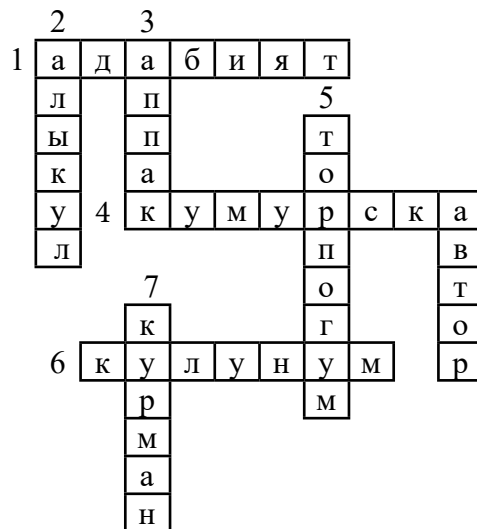
Топко бөлүү

Топтор:

1-Жаныбарлар, 2- Жомоктор, 3- макалдар

Алтын эрежени кайталоо

2.Өтүлгөн тапшырмаларды кайталоо (кроссворд аркылуу)

1. Азыр кайсыл сабак? (адабият)

2. Куштар кетти ырынын автору ким? (Алыкул)

3. Азыр кайсыл мезгил. Кышында кардын өнү кандай? (аппак)

4. Талыкпаган мээнеткеч

Татынакай турмушта ыр саптары кайсыл жандыкка тиешелүү (кумурска)

5. Тоголок Молдонун кайсы чыгармасын өттүк? (торпогум)

6. Агыткыла желеден, Жыйнагыла чыктасын

Энесинин жанында, эрки менен уктасын – ыр саптары кайсыл ырга тиешелүү? (Кулунум)

7. Телефондо сүйлөшүү аңгемесиндеги баланын аты ким? (Курман)

8. Кандайдыр бир чыгарма же ыр жазса, ал ошол чыгарманын же ырдын

(автору болот)

(Райкан Шүкүрбеков менен тааныштыруу)

Райкан Шүкүрбеков – акын жана драматург. Ал 1913-жылы 23-майда Талас облусундагы Киров айылында туулган.

Чыгармалары: Иттин жомогу; Карга;- Түлкү жана эчки; Эки эчки; Эки коён ж.б.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
т	е	м	с	н	ү	н	л	ү	е	с	л	к	ө	ү	ө	н	ү

9. Жашоодо болбогон сыйкырдуу нерселер каякта көп болот? (жомок)

-Эмне үчүн менин акыркы суроом жомок болду (жооп алам)

-Демек биз жомок өтөт экенбиз. А эмне үчүн топко ушундай болуп бөлүндүңөр деп ойлойсунар?

-Бүгүнкү биздин жомок жаныбарлар жөнүндө болот экен жана биз ал жомоктон достук, ишен-нич, амал жөнүндө тарбия алат экенбиз.

Жогорудагы таблицаны пайдаланып сандардын кошунасы аркылуу жомоктун темасын табуу:

1	6	8	13	9	3	10	17	10	7	4	15	8	14	16	11	18	17

Тема: Түлкү жана сүлөөсүн.

Түлкү жана сүлөөсүн жөнүндө кошумча маалымат берүү.

Түлкү

Бою 60см-90 см. куйругунун узундугу 35-65 см.

Салмагы 6 кг-10 кг.

Эт менен тамактанышат

Сүлөөсүн

Узундугу 80-130 см

Салмагы 18-25 кг чейин (үндөрүн угузуу)

Жомокту баштоо (слайд аркылуу жомокту чагылдыруу)

Түлкү суу жээктеп келе жатса, алдынан сүлөөсүн чыгат.

-Саламатсызбы, Түлкү –дейт Сүлөөсүн.

-Саламатчылык, Сүлөөсүн.

-Аи-ий сенин териндин жакшынакайлыгын карачы.

Ушундай жалтырак болуш үчүн эмне кыласың? (окуучуларга суроо берүү)

-Эчтеке деле кылбайм. Мен жасаганды сен деле жасайсың

-Кантип? Үйрөтчү!

-Үйрөтөм,-деди

Түлкү ичинен күлүп.-Тиги музду көрдүңбү? Ошого барып жат.

Күнү –түнү турбай жатсаң, мендей жалтыраак болуп каласың.. (суроо берем туурабы?)

Сүлөөсүн сүйүнүп кетип музга барып жатат. Жатып тоңуп калат.

-Ой, түлкү .Түлкү .Мен үшүп кеттим!

-Жат, жат! Жалтырак болосун!...Териң калындап жунун жалтырак болот

-Ой түлкү, Түлкү чыдабай баратам...

-Чыда, чыда...

Сүлөөсүн чыдабай кетип, тура калып жүргүсү келди. Бирок муздан ажырабады. Көрсө куйругу музга тоңуп калыптыр. Сүлөөсүн бардык күчү менен жулкунганда, куйругу үзүлүп кетет. Ошентип, сүлөөсүн куйруксуз качып жөнөйт.

Ошондон бери бардык сүлөөсүндөрдүн куйругу кыска болуп калыптыр.

Жомок боюнча суроолор.

-Жомок эмне жөнүндө экен?

-Түлкү туура кылдыбы?

-Чыныгы дос ушундай болобу?

-Ар кимдин айтканын угуп эле иш кыла бериш керекпи же ойлонуп анан иш жасаш керекпи? (окуучулардын жообун угам)

Сабакты бышыктоо:

1.Көз жүгүртүп, үн чыгарбай окуу

2.Шыбыш менен окуу.

3.Топ боюнча көркөм окутуу.

Эс алуу мүнөтү:

Эмне амалдуу баарынан?

Түлкүнү кел чогулуп туурайлы (түлкүнүн сүрөтү менен)

Эмне алданды түлкүгө

Сүлөөсүн, кел үшүгөнүн туурайлы (сүлөөсүндүн сүрөтү менен)

Эмне күлөт жылмайып

Күн, кел туурайлы жылмайып. (күндүн сүрөтү менен)

Ким эң жакшы окуучу.

Канышай, кел биз дагы туурайлы (окуучунун сүрөтү менен)

Топто иштөө:

Тапшырмалар:

1-топ. Түлкү менен Сүлөөсүнгө ыр чыгаруу

2-топ. «Адашкан абзацтар»- ыкмасы аркылуу жомокту ирээти менен толуктоо.

3-топ. Ролду аткаруу.

Ар бир топтун жетекчиси өзүнүн тобунун атын жактап, жасаган ишинин жыйынтыгын көргөзүү.

Жыйынтыктоо:

-Бүгүн биз эмне жөнүндө өттүк?

-Эмнеге тарбияландык?

-Эмне иш жасадык?

-Эмне жөнүндө аңгемелештик?

Күтүлүүчү натыйжа: Жомоктун маанисин түшүнүшөт. Кошумча маалымат алышты. Берилген тапшырмаларды так, туура түшүнүү менен аткарууга аракет кылышат. «Айткандын баарын аткара бербей, Акылдуунун сунушун аткарбай койбо»- деген макалдын маанисин түшүнүп, жашоосунда колдоно алышат. Өздөрүнө-өзү анализ берүү менен баалоого машыгышат.

Билимин баалоо: Топто анализ берүү менен ар ким өзүн баалоо.

Үйгө тапшырма: 71-бет окуп келүү. Темага байланыштуу макал жазып келүү (3тү.)

Кубанычбек кызы Гүлнура

«Себат» билим берүү мекемеси.

Сабактын темасы: Сандарды номерлөө. 7 саны.

Сабактын тиби: Жаңы билимдерди калыптандыруу сабагы.

Сабактын формасы: Борборлордо иштөө.

Сабактын усулу: Кадам артынан кадам.

Билим берүүчүлүк	Өнүктүрүү чүлүк	Тарбиялык
Окуучулар 7 саны менен таанышышат. 7 санынын цифрасын элементи менен жазууга үйрөнүшөт. Жаңы маалыматтарга ээ болушат.	Окуучулар кичи топтордо иштешет, 7 санынын курамындагы сандарды аныкташат, класстер түзүшөт. Логикага берилген тапшырмалардын үстүндө иштешет.	Окуучулар 7 санынын маанисин түшүнүшөт. Дасторкондо отуруу адебин үйрөнүшөт.
Көрсөткүчтөр		
7 санын таанышат жана аны туура жаза алышат. 7 саны менен болгон барабардыктарды түзүп, чыгара алышат.	Топтордо иштөө менен бири-бирин оюн баалоого, бирдиктүү иштөөгө көнүгүшөт. Ошону менен бирге эле окуучулардын логикалык ой жүгүртүүсү, өз оюн эркин айта билүүсү, чыгармачылыгы өнүгөт	Сабакта алган билимдерин турмушта туура колдоно алышат.

Сабактын жүрүшү	Коментарийлер
1. Уюштуруу бөлүгү: 5 минута. (жагымдуу маанай түзүү) “Адаттагыдан башкача учурашуу” (ар улуттун тилдеринде учурашуу) Окуучуларды тосуп алып, чакыруу билеттерине карай борборлорго отургузулат. (окуу борбору, жазуу борбору, математика борбору, сүрөт борбору, логика борбору). -Балдар, силерди жөн эле чакырбастан, конокко чакырдык. Бул биздин кафе, ал “Жетиген” деп аталат. Ал эми биз адеп сабагында өткөндөй дасторкондо отуруу адебин эсибизге түшүрүп алалы. Алтын эреже: 1. Дасторкондо ашык сүйлөбөйбүз. 2. Бири-бирибизди угабыз. 3. Оюбузду тартынбай айтабыз. 4. Үндү бийик чыгарбайбыз. 5. Тамакты ичип бүткөндөн кийин бата кылып турабыз.	Мотивация берилет. Окуучулардын оюн бир жерге топтоо башкача айтканда сабакка даярдоо.

2. Өүлгөн сабакты кайталоо: 5 минута.

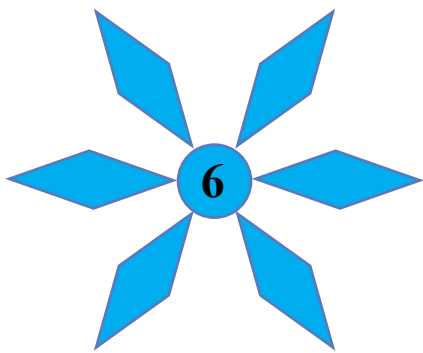
-Эмнени көрүп турасыңар? Балдар өз ойлорун айтышат

Мисалы: тегеректи, тегерекчени, бирдиктерди ж.б

-Канча бирдик бар экен? 6. Демек өткөн сабакта 6 санын өткөнбүз, азыр силердин алган билиминерди текшерем. Бүгүн балдар, тамак иретинде тапшырмаларды аткарабыз. Азыр ар бир топ 6 санына тиешелүүлөрдү жазып доскага класстер тузөсүнөр.

Доскага 6 деген сан илинет да, ар бир топко ромб формасындагы кагаздар таратылат. Ошого 6 саны жөнүндө өз ойлорун жазып доскага чапташат.

Мисалы:

Кайтарым байланыш түзүлдү. Класстер түзүштү.

Ар бир ой баалуу.

3. Мээге чабуул: 2 минута (жаңы темага өбөлгө түзүү)

7 санына карата суроолор берилет. Ал эми ар бир борбор жообун берилген кагазга жазып турушат.

1. Балдар бул 3 менен 4 түн суммасы
2. 10 менен 3 түн айырмасы
3. Мен бир сан ойлодум, ага 2ни кошсом 9 болду. Кайсы санды ойлогом?
4. 8 менен бнын ортосундагы санды жаз.

7	7	7	7
---	---	---	---

Мындан кийин балдардын жообун мугалимдики менен салыштырышат. -Демек, биз бүгүн 7 санын өтөбүз. Балдар 7 деген сан кыргызда ыйык саны болуп эсептелинет.

Окуучулардын логикасы, элестетүүсү, ойлоосу өнүгөт.

4. Дептерде иштөө: 3 минута.

Окуучуларга 7 санынын жазылышын көрсөтүп берүү менен дептерге 1 сап жаздырып чыгуу (жазуу учурунда окуучулар)

-Мен сулуу жана таза жазам,-деп чогуу кайталашат.

Санды элементи менен жазууга көнүгүшөт.

5. Жаңы маалымат: 5 минута.

7 санына байланыштуу жаңы маалыматтарды берүү

Мисалы:

Өлкөбүздө 7 область бар

Макал: Жети өлчөп, бир кес.

Жетиген жылдызы.

Манастын жети осуяты ж.б.

6. Борбордо иштөө: 8минута. (борборго тапшырма берүү).

Окуу борбору: 7 сөз берилет, аларга фонетикалык талдоо жүргүзүшөт.

Мисалы: жетиген 7 тамга, 7 тыбыш, 3 муун, 3 үндүү, 3 үнсүз.

Математика борбору: 7 санынын курамындагы сандарды таап жазышат. Кошуунун компоненттерин кайталашат

Окуучуларды ар тараптуу өнүктүрүү.

Борбордо иштешет. Окуучулардын чыгармачылыгын өнүктүрүү.

Мисалы:

7		
	5	
	3	
	2	
	0	

Жазуу борбору: 7+ген= жетиген

6+ н + = Алтынай

5 + ик = бешик
 К + 3+ ук = күчүк
 Күр + 3 = күрүч
 Ко + 10 = коон
 К + 10 + ок = конок

Сүрөт борбору: Тартылган сүрөт боюнча жашылчаларда жазылган эсептерди чыгарып жообу 7 болгон жашылчаны корзинкага салып чогултушат.

Логика борбору: Кыргызстан деген сөздөн 7 сөз курап чыгышат.

Мисалы: Кыргыз, тыгыз, кыз, кыр, сыз, тын, так.

7. Эс алуу минутасы: 2 минута. «ОЙ КОМУЗЧУ» ырына бийлешет.

8. Презентация. 8 минута. Кезеги менен доскага чыгып, аткарган иштерин жактап беришет

9. Жыйынтыктоо: 2 минута.

Бүгүнкү сабактан эмне алдыңар? Сабак жактыбы? Кандай кыйынчылыктар болду? Азыр эми дасторкондон тураардын алдында кыргыздын салты боюнча бата берилет, ар бир топ бирден бата айткыла. Ал эми силер кетээрде бул таттууларды ала кеткиле, бирок жөн гана жебестен андагы тапшырмаларды аткаргыла.

Чарчап чалыкканын жазышат

Эркин сүйлөөгө жактоого, өз оюн эркин айтууга үйрөнүшөт

Таттуулар менен 3 деңгээлдеги тапшырма берилет

К. Бакашева

ЖАПАЙЫ АЙБАНДАР

Аюу

Тоо токойду жойлогон,
 Циркке келсе ойногон.
 Шириндикти бербесе,
 Тамашасын койбогон.
 Таттуу салса оозуна,
 Жата калып сойлогон.
 Балды көрсө балпылдап,
 Бочка жесе тойбогон.

Аркар

Жашоосу тоодо аскада,
 Жолобой жаны башкага.
 Мергенчи аңдып атканда,
 Чучугу жилик кашкада,
 Аркардын эти дарыдыр,
 Жеген жан кары-жашка да.

Элик

Карагай, токой аралап,
 Топ-тобу менен жүрүшөт.
 Чыйырчыгы саймадай,
 Кар жааса үшүп бүрүшөт.
 Жапайы айбандар
 Добушту укса кокустан,
 Тикчийе кулак түрүшөт.
 Өмүр бою ошентип,
 Коркууда жашоо сүрүшөт.

Жейрен

Асманга учуп кетпеген,
 Машина кууп жетпеген.
 Эчки аттуунун тукуму,
 Мергенчи атып эптеген.
 Үйүр алган жеринен,
 Үйүрү менен кетпеген.
 Үркүп кетсе аска таш,
 Үйү сымал чеп белен.

Тоо теке

Аскалуу ташка секирген,
 Аска, зоого бекинген.
 Аңдып калган мергенге,
 Айттырбай айла кетирген.
 Амалдуусун мындан бил,
 Абайлап байкайт секиден.

Коён

Бир жылда алты төлдөгөн.
 Башкага көңүл бөлөгөн.
 Бак аралай чөп оттоп,
 Өрөөндү карай өрдөгөн.
 «Пыр» дегенде «дыр» – деген,
 Коёндой коркок көрбөгөн.

Ар төлүндө беш-ондон,
 Бөжөктөрү туулган.
 Бөжөктөрү бойтоюп,
 Сабизди жеп кубулган.
 Кыштын күнү короого,
 Качып кирген суугундан.

ЖЕРДЕ СУУДА ЖАШООЧУЛАР**Суур**

Бийик тоолуу жерлерде,
 Жашары маалым мергенге.
 Тике туруп аңкыштайт,
 Качат жакын келгенде.
 Суур «чума» таратат,
 Кармаганга эрденбе.
 «Учук» – дарты сакаят,
 Эт-майы кууруп желгенде.

Жылан

Болбосо да кол, буту,
 Сойлоо менен жашаган.
 Өтө акылдуу жаныбар,
 Биле бербес пас адам.
 Уусун алып адамзат,
 Баалуу дары жасаган.

Жылан жылат боору менен соймолоп,
 Жагымсызга жаны чыгат ойдолоп.
 Жыландардын «Заары» абдан пайдалуу,
 Жанга жагар дары деп ким ойломок.
 Жаратылыш мына ушундай кызыгы,
 Жылан уусу дарылыгы ойдо жок.

Таш бака

Түбүн төшөп бекемдеп,
 Таштуу жерди мекендеп.
 Таштай катуу тону бар,
 Таш түшпөсө экен деп.
 Кургак эмес сууда да,

Жашай берет нечендеп.
 Жай баракат жашоодо,
 Кылымдарга жетем деп.

Кашкулак

Кыймылда күчүн көрсөтпөй,
 Семиздиги торопой.
 Тойтолондоп чуркаса,
 Буттары тебет оромпой.
 Чөп чабыкта жолукса,
 Чү коёт качып сороктой.

Чычкан

Буюм-тайым бүлдүрүп,
 Кырча-кырчып таштаган.
 Дан эгиндер бышканда,
 Ийинге ташый баштаган.
 Кыйынсына көзгө илбей,
 Кыйкырсаң да качпаган.
 Жугуштуу дартты таратат,
 Кыйсырап калат канча адам.

Кескелдирик

Куткарып жанын далбастап,
 Аткарат айткан буйругун.
 Жашоого жанын үрөгөн,
 Кес десең кесип куйругун.

Кирпичечен

Билгиң келсе билип ал,
 Кирпинин 20-түрү бар.
 Зыяндуу куртту жок кылар,
 Тик кулактуу үнү заар.
 Сайып алар ийнелүү,
 Сүт эмүүчү жаныбар.

Суусар

Сулуулук көз жоосун алган,
 Суусар бар жүнү сөңселген.
 Сүлкүлдөгөн тебетей,
 Кийсем деп көптөр белсенген.

Тыйын чычкан

Элүүдөн ашык түрү бар.
 Билбеген болсоң билип ал.
 Бир жылда эки төлдөгөн,
 Чер токойду өрдөгөн.
 Урук, жаңгак, жемиш жеп,
 Башкаларга көнбөгөн.

«Нурбилим»

китебинен алынды

Журналга жазылгыла!

1 сентябрдан 25 ноябрга чейин «Кутаалам» басмасы «Башталгыч мектеп» журналына 1 жылга жазылуу жарыялайт. Журналга өзүңөрдүн райондук билим берүү бөлүмү аркылуу да жазылсаңыздар болот.

Бул боюнча толук маалымат журналдын кийинки санында берилет.

Биздин байланыш телефондубуз:

(0 312) 53-09-74

0 550 88-08-38

www.kutaalam.kg

e-mail.: kutaalam2012@gmail.com

Подписывайтесь на журнал!

С 1-го сентября по 25-го ноября издательство «Кутаалам» объявляет подписку на журнал «Начальная школа». Полная информация будет представлена в следующем номере.

Районный отдел образования также осуществляет подписку к журналу.

Наши контакты:

(0 312) 53-09-74

0550 88-08-38

www.kutaalam.kg

e-mail.: kutaalam2012@gmail.com

Башталгыч мектеп

Илимий-методикалык журнал

Басманын директору *Б. Джапарова*

Көркөм редактору *Ю. Ким*

Компьютердик калыптоочу *А. Арыкбаев*

Техн.редактору *Ю. Ким*

Басууга 24.07.2017. кол коюлду. Офсет кагазы 80 г.
Кагаздын форматы 60x84 $\frac{1}{8}$ Түстүү ыкма. Көлөмү 6,0 накта басма табак.
Нускасы 1000 даана.

«Кутаалам» басмасында даярдалды.

Бишкек ш., Горький көчөсү, 1. www.kutaalam.kg, e-mail.: kutaalam2012@gmail.com

Тел.: + 996 (312) 530 974, 534 863